

Ivan Mužić

Svetojurjevska problematika u Hrvata i sveti Juraj na reljefu crkve u Žrnovnici

UDK: 904 : 73.046.1 (497.5 Žrnovnica) „653“

235.3 (497.5 Žrnovnica)

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno: 13. 5. 2011.

Ivan Mužić

HR, 21 000 Split

Čiovska 2

imuzichr@yahoo.de

| 187

U raspravi se obrazlaže da je na reljefu crkve u Žrnovnici prikazan kršćanski svetac Juraj koji ubija sotonsku zvijer i kako ni najmanja pojedinost ne upućuje na to da je na reljefu prikazan Perun. Autor posebno zaključuje da zamišljanje nekih jezikoslovaca o postojanju “božanskog boja” Peruna s Velesom stvarno prerasta u mitotvorstvo.

Ključne riječi: Georgius, Juraj, Solin, Juraj Solinski, Žrnovnica, zmaj, vuk, Perun, Veles, Volos

I.
FARLATI O SVETOM JURJU SOLINSKOM
 I
BULIĆEVO OBEZVRJEĐIVANJE TOG
FARLATIJEVOG TEKSTA

“Nijedan svetac u prošlim vremenima nije imao toliku slavu kao sv. Juraj. Njegovo se štovanje raširilo po svemu svijetu, na sve narode, u svim jezicima. U tome se Zapad natječe s Istokom.”

Krsto Stošić

1.

U kršćanskom svijetu posebno se časti sveti Juraj, o kom literatura navodi da je bio vojn timer rođen u III. stoljeću u Kapadociji (današnja Turska) i da je podnio mučeničku smrt 303. ili 304. u Nikomediji (danas Izmir u Turskoj) ili u mjestu Lydda (danas Lod u Izraelu).¹ Uz toga najomiljenijeg sveca u povijesti kršćanstva vezano je i mnogo legendi. “Koncem 19. st. povijesna je znanost ipak utvrdila, da je sv. Juraj bio povijesna osoba – zahvaljujući pronalasku dotada nepoznatih vrela. To se u prvom redu odnosi na neke, premda rijetke arheološke i literarne podatke... Natpis iz mjesta Eaccaea (Eitha) u Bataneji iz 368. god. spominje ‘kuću svetih i pobjedonosnih mučenika Jurja i drugova’. Tu kuća znači crkva, a podignuta je u vrijeme, koje je također blizu eri mučenika... Prema navedenim svjedočanstvima sv. Juraj podnio je mučeništvo u Lyddi u Palestini, gdje je nad svečevim grobom već u prvoj polovici 4. st. bila podignuta crkva, kojoj su hodočastili kršćani. Dostora su se i u drugim krajevima Palestine podizale crkve s relikvijama sv. Jurja, kao 368. u Bataneji, a 515. u Trahonitidi.”² Kapadocija, kao i Lydda, stvarno su bili rani centri Jurjeva kulta.³ Kršćanski svijet od V. stoljeća sve više štuje tog sveca, naročito na Istoku, gdje je njegova svetkovina stoljećima među zapovjednim blagdanima.⁴ “U Siriji je bilo negda mnogo crkava sv. Jurja, a jedna već od sredine IV. vijeka. U Palestini u Jerikonu bio je osnovan manastir sv. Jurja u IV. vijeku... U Armeniji podigao je crkvu car Justinijan. U Carigradu je podigao jednu već car Konstantin, drugu Mauricij, treću Justinijan.”⁵

U literaturi se smatra da se kult sv. Jurja proširio sa

Srednjeg istoka na Zapad.⁶ U Napulju je na početku V. stoljeća utemeljena bazilika sv. Jurja, a prve izvještaje o crkvama posvećenim na Zapadu sv. Jurju nalazimo u VI. stoljeću.⁷ “Papa Grgur I. Veliki (590.–604.) dao je sagraditi crkvu sv. Jurja u nekom mjestu Sicilije. Papa Lav II. posvetio je g. 682. crkvu sv. Jurja i Sebastijana u Rimu, a kad je papa sv. Zaharija (741–752) prenio u tu crkvu glavu sv. Jurja, nazivala se dalje samo svečevim imenom... U današnjoj Francuskoj sv. Klotilda... podigla je crkvu... uz samostan u VI. vijeku i više oltara... Štovanje sv. Jurja u Bizantiji je počelo od doba cara Justinijana (527.–567.).”⁸ Kult sv. Jurja potvrđen je i u carstvu Karla Velikoga⁹, ali iz karolinškoga doba nije poznat nijedan prikaz sv. Jurja u umjetnosti.¹⁰

* * *

Svetojurjevska problematika sadrži u sebi dugostoljetnu predaju o svetom “Jurju Solinskom”, prema kojoj je on bio biskup u Solinu i mučen u doba progona za Dioklecijana i njegovih suvladara.¹¹ Danijel Farlati u svom se monumentalnom djelu pozivlje na stara crkvena vrela pa obrazlaže:

“Ona slavenska legenda, koja se svake godine na dan sv. Jurja obično nekoć u njegovoj crkvi kod Dalmata za propovijedi recitirala, tako je stara kao sama dotadašnja upotreba slavenskoga jezika, preuzeta u Dalmaciji gotovo od VII. stoljeća... Kad je nekoliko stoljeća kasnije, u sedmom stoljeću, Salona uništena, ime i sjećanje na Jurja Solinjanina svugdje je gotovo nestalo. Štoga god je potom novog štovanja Jurju bilo pridodano, sve to je, smatram, bilo pripisano Palestinskom, kojega jedinog poznavahu Grci, a jednako i Latini... Nekoć u Jurjevu

6 Seelig 1987, str. 41.

7 Bibliotheca sanctorum 1965, str. 518, 519, 522.

8 Stošić, Rukopis str. 13, 15.

9 “Im Reich Karls d. Gr. war eine arianische Fassung der Legende ins Althochdeutsche übersetzt worden. Sie ist als Leich des heiligen Georg’ in einer dem 9. Jh. entstammenden Abschrift des Lebens Jesu erhalten, das der Mönch Otfried verfaßt hatte, und zeigt an, daß so früh auch schon den germanischen Stämmen der hl. Georg zum Urbild eines kämpfenden Glaubensstreters geworden war.” (Braunfels–Esche 1976, str. 12.)

10 Krefting 1937, str. 34.

11 “In Legenda Slavonica Georgii martyrium anno 287. afficitur, revocandum ex nostris calculis ad annum aerae vulgaris 296.” (Farlati 1751, str. 679.) D. Farlati Jurjevu mučeničku smrt datira na dan 23. travnja. (Farlati 1751, str. 699.) Salvatore Borrelli, koji je u dosadašnjoj literaturi dao najpotpuniji pregled podataka o svetom Jurju ne zna Farlatijevo pisanje o Jurju Solinskom. Usp. Borrelli 1902, str. 639.

1 Jacobus de Voragine 2008, str. 238.

2 Jurišić 1977, str. 10–12.

3 Schubert 1985, str. 99.

4 Benković 1938, str. 29.

5 Stošić, Rukopis. str. 15.

hramu u Kaštel Sućurcu, prije svečane žrtve, običava-
lo se recitirati s pozornice u okružju zbijenog mnoštva,
ugodnim i ljupkim suglasjem, povijest napisanu na sla-
venskom, o životu i mučeništvu svetoga Jurja, kao i o
njegovoj slavnoj pobjedi protiv ubijenog Zmaja. Da li je
običaj čitanja i pjevanja te legende bio prisutan također
i u drugim dalmatinskim mjestima i hramovima, doista
nisam posve siguran... Zaista svetost i slava tog dana ne
samo u granicama Splitske biskupije, nego kod mnogih
Dalmatinaca kažu da je taj dan iznimno svetkovan...
Nakon što se je ime i štovanje i jednoga i drugog Jurja
stopilo u jedno, a sjećanje na Solinskoga gotovo ugaše-
no, Splićani i Dalmatinci u neznanju odakle je proiste-
klo ustanovljenje toga svetog i svečanog Jurjeva dana,
sve privatne i javne službe čašćenja, koje čine taj dan,
mišlju i duhom pripisuju Palestinskom Jurju.”¹²

D. Farlati posebno nabroja svetišta svetog Jurja
koja su obuhvaćena granicama i jurisdikcijom Split-
ske nadbiskupije, a navodi i poneka u ostalom dije-
lu Dalmacije (crkva blizu grada Perasta u Kotorskoj
biskupiji, velika crkva i samostan sv. Jurja u gradu
Obrovcu, svetište i mjesto na otoku Pagu, koje nosi
naziv po sv. Jurju, župu grada Trsata koja je također
stavljena pod naslov i zaštitu sv. Jurja), a kao osobito
važno zaključuje:

“Nemam vremena nabrojati druge i poimence izlo-
žiti, ali budući da se mnogo više izdižu u jednoj dijecezi
splitskoj nego u čitavoj ostaloj Dalmaciji, s razlogom se
čini da uzrok njihove izgradnje treba pripisati ne Pale-
stinskom, nego Salonitanskom Jurju. Pa ni neki drugi
vjerojatan razlog ne može protumačiti zašto su Splićani
poradi svoje pobožnosti prema Jurju, više nego drugi
Dalmatinci, podigli spomenike, ako razlog nije taj što
je već od najstarijih vremena u tom kraju cvjetalo vrlo
veliko Jurjevo štovanje... Od onih Jurjevih svetišta koje
sam gore nabrojio, smatram da su mnoga podigli Spli-
ćani i da su sagrađena umjesto starošću razrušenih koje
su stari Solinjani u čast biskupu Jurju bili sagrađili. A
to što se doista u istim svetištima vide slike Jurja kako
sjedi na konju u vojničkom držanju i odijelu, držim da
to treba pripisati ili općem uvjerenju Splićana koji su
mislili, da u svojoj sredini ne štiju drugoga nego onog
palestinskog vojnika, ili je došlo zahvaljujući starom
običaju, po kojem je mogao, poput blaženog Jakova
Apostola, Martina iz Toursa, i drugih biskupa i mu-
čenika, također i Juraj biskup i mučenik solinski biti

prikazan.”¹³

Teško može biti slučajnost činjenica, na koju je
Farlati posebno upozorio, da je kult svetoga Jurja bio
neusporedivo najveći na dalmatinskom dijelu sred-
njovjekovne hrvatske države. Farlati se za svoje tvrd-
nje, između ostaloga, pozvao i na dokumentaciju iz
rimskih arhiva, koju je priredio (neimenovani) “Dal-
mata”.¹⁴ Neki autori smatraju da nijedan od rukopisa
kronotaksa salonitansko–splitskih (nad)biskupa nije
stariji od kraja XIV. ili vjerojatnije od početaka XV.
stoljeća, ali prevladava mišljenje o njihovoj vjerodo-
stojnosti i o postojanju starije jezgre po kojoj su sa-
stavljene, odnosno ne isključuje se mogućnost da su
one nastale prepisivanjem i preinačivanjem starijih
kataloga.¹⁵ Dominik Mandić navodi kako je poznato
25 kataloga Solinsko–splitske biskupije od kojih je oko
polovica nastala u XVIII. stoljeću, znatan dio stariji je
od XVI. i XV. stoljeća, dok neki potječu iz XIII. i XII.
stoljeća, “a njihove matice su daleko starije. Svjedočan-
stvo, prema tome, kataloga solinsko–splitske nadbisku-
pije ne smije se olako zabacivati...”¹⁶ Milan Ivanišević
kritički vrjednuje Riceputijevu i Farlatijevu građu, ali
ona prema njegovoj “ocjeni vrijedi više negoli je Bulić
bio opazio”.¹⁷

U literaturi do dvadesetoga stoljeća nije se poseb-
no sumnjalo u postojanje sv. Jurja Solinskoga.¹⁸ Petar
Krstitelj Bačić posljednji je koji je o njemu opširnije
pisao¹⁹ uz posebnu napomenu: “Naprotiv, njegov ću
životopis nacrtati na temelju Farlatia, Boman, Vinja-
lića, (Compendio storico–cronologico ecc. rukopis u ar-
hivu samostana Visovačkoga), Bollandista, Fabianića
i ostalih, koji su se i malo o njem bavili, a navlastito
Genevskog biskupa Jakova de Voragine.”²⁰

13 Farlati 1751, str. 689–692.

14 D. Farlati je imao u rukama i “Kroniku splitske crkve”, a
za koju se “danas... ne zna”. (Strgačić 1941, str. 29–30.)

15 Babić 1993, str. 16, 26.

16 Mandić 1963, str. 9.

17 Ivanišević 1994, str. 228.

18 Usp. Lago 1978, str. 56–57.); Maupas 1878, str. 57–58.

19 Bačić 1876, str. 252–255. Autor je navedeni rad potpisao
ovako: “O. Petar Krstitelj Bačić franovac.”

20 Bačić 1876, str. 31, 244. Bačićev navedeni citat Radoslav
Katičić interpretira ovako: “Kao na vrela za svoje pri-
povijedanje Bačić se poziva na impozantan niz autora.
To su Farlati, Boman te Vinjalićev Compendio storico-
cronologico i ‘rukopis u arhivu samostana Visovačkoga’.
Spomen toga rukopisa predstavlja, dakako, istraživački
zadatak. Ako ga je Bačić doista imao u rukama, vrijedilo
bi pokušati pronaći taj spomenik naše hagiografske preda-
je. Bačić se zatim poziva na bolandiste, Fabijanića i ‘ostale
koji su se i malo o njem (tj. sv. Jurju, op. R. K.) bavili’,
a posebno ističe kao svoje vrela Jakoba de Voragine.”

12 Farlati 1751, str. 682, 688–689. Za prijevod Farlatijeva
pisanja o svetom Jurju Solinskom zahvaljujem dr. don
Ivanu Bodrožiću.

Vjerovalo se u postojanje svetog Jurja Solinskog sve do otprilike drugog desetljeća XX. Stoljeća, kada je Farlatijevo pisanje porekao Frane Bulić, i to sljedećim stilizacijama:

“Istina, učeni Farlati u svome ‘illiryicum sacrum’ I.–II. sv. napisao je mnogo toga o Solinu, mnogo je on dragocjenih vijesti i dokumenata iznio na vidjelo; ali ne samo da u tomu ima dosta legendarna, nego i koješta nije bilo njemu poznato, što mi sada znamo... Moglo bi se primijetiti da Katalozi nose mnoge druge biskupe prije Dioklecijanova progonstva i prije Venancija i da će se bar za kojega od njih moći dokazati, da je u istinu bio biskupom u II. ili III. v. po Krstu. Istina je, da se mnogi spominju, dapače Splitski Shematizam ih nabraja do dvadeset. Neka su imena doista historična. Ali baš za to, izim Dujma i Venancija, možemo biti sigurni da spadaju četvrtomu, petomu, pa čak i šestomu vijeku. Farlati – inače veoma zaslužan za našu crkvenu povijest – govori ob ovim tobožnjim biskupima na dugo i široko, ali nam čisto i bistro kaže, da su se njihova Akta izgubila – ‘Acta perierunt’. Stoga o njima piše jedino na temelju opće crkvene i svjetske povijesti. Što može Farlatijeva mašta da napiše, ojačana poznavanjem opće povijesti i hagijografije, dakako prema ondašnjim kriterijima, dokazom je Juraj, biskup i mučenik solinski. O njemu povijest solinska ne bilježi ništa: to priznaje sam Farlati. Katalog rimski nosi njegovo biskupovanje megju god. 285–296. Da sastavi povijest ovoga biskupa, Farlati utječe se glasovitomu Jurju, mučeniku i vitezu iz Kapadocije, veoma dobro poznatomu svecu i kod našega naroda, te na temelju maštanja on napisa o njemu ništa manje nego 106 stupaca in folio.”²¹

(Katičić 2007, str. 13.) Međutim, iz navedenoga Bačićeva citata proizlazi da on spominje Vinjalićev *Compendio storico-cronologico*, ali da ne navodi “i ‘rukopis u arhivu samostana Visovačkoga’”. Uz Vinjalićev *Compendio* ne postoji još “i” neko posebno nepoznato djelo u rukopisu, nego se u samostanu u Visovcu nalazio rukopis Vinjalićeva djela *Compendio*. Vinjalić je autor povijesti, čija je dva dijela do 1520. godine, preradio mletački franjevac Gianantonio Bomman i objavio u Veneciji. Taj Vinjalićev rukopis čuva se u Franjevačkom arhivu na otočiću Visovcu i to je *Compendio istorico e cronologico delle cose piu memorabili occorse agli Illiri e Slavi in Dalmazia, Croazia e Bosnia*. Gianantonio Bomman je to Vinjalićevo djelo preradio i tako prerađeno izdao pod naslovom *Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosnia* in libri dodici compendiate u Veneciji 1775. (Vicko Kapitanović, *Gašpar Vinjalić i njegova povijest Slavena*. U: Vinjalić 2010, str. 7–14.) Usp. Bomman 1775. (Pretisak Kessinger Publishing's /USA/, 2009, str. 108–111.)

21 Bulić, Bervaldi 1912, str. 5. U hagiografskoj literaturi XX. stoljeća Jurja Solinskog rijetko tko spominje, ali kada se

Činjenica je da se u apostolsko doba započelo s kristijaniziranjem Ilirika, odnosno Dalmacije, ali Bulić potpuno neuvjerljivo zaključuje da je zbog progona nestalo ranoga kršćanstva u Solinu.²² Činjenica je da je Tit otišao propovijedati u Dalmaciju,²³ što potvrđuje i Pavao (2 Tim IV, 9–11), a Bulić to ovako interpretira: “Dokle je Tito dopro, gdje je propovijedao i kojim uspjehom, nije nam do sada poznato... Ako je Tito i bio u Solinu, ako je štogod uspio u propovijedanju, njegovi uspjesi nijesu mogli biti veliki, a i onakovi kakovi su bili, lako je, da su bili ugušeni od prvog progonstva Neronova, koje je nastalo malo poslije nego je Tito otputovao za Dalmaciju.”²⁴ Pavao navodi (Rim 15, 19) kako je i on propovijedao Evanđelje od Jeruzalema i naokolo do Ilirika, što može značiti kako je evangelizirao područje samo do granica Ilirika. Međutim, postoji Buliću nepoznato i mnogo starije vrelo od Porfirogeneta, nazvano *Armenska geografija*, u kojem se u opisu Dalmacije navodi boravak apostola Pavla, zbog brodoloma, na jadranskom otoku Mljetu.²⁵ U

to dogodi, njegov spomen nije posve identičan Farlatijevo opisu. (Usp. Gorys 2003, str. 204.)

22 Tu je misao Frane Bulić iznio i ranije u svojim spisima, a Petar Kaer je s pravom zaključio: “*Ai dotti invece doveva sembrar strano che, dopo l’evangelizzazione di Tito in Dalmazia, quei primi cristiani rimanessero senza una guida, contrariamente a cio che afferma Ireneo delle Chiese apostoliche, alle quali i loro fondatori, ‘gli Apostoli mettevano a presiedere altri in loro vece’... Ne solo ai dotti, ma anche ai meno dotti doveva riuscire inverosimile la singolare eccezione, che a Salona ed in Dalmazia, il sangue dei martiri sparso nelle prime persecuzioni, anziche essere seme di nuovi cristiani, fosse ragione, nei primi tre secoli del cristianesimo, a farli scomparire da queste terre.*” (Kaer 1908, str. 232.)

23 Dobro je navesti da sv. Epifanije (+403.) piše kako je apostol Luka propovijedao Evanđelje i kako je on “*tu dužnost obavio najprije u Dalmaciji, Galiji, Italiji i Macedoniji*”. (Jelenić, *Djelovanje Hristovih i apostolskih učenika te ostalih vjetrovjesnika u Iliriku*. U: Jelenić 1921, str. 38–42.)

24 Bulić, Bervaldi 1912, str. 22.

25 Hewsen 1992, str. 47. Robert H. Hewsen je (na temelju detaljne analize) zaključio, “*sa sigurnošću*”, da je to djelo nastalo između 591. i 636. godine. Djelo je napisano na temelju ranije nastalih i izgubljenih vrela iz razdoblja od II. st., a posebno od IV. st. do oko sredine VII. stoljeća, s mogućnošću poneke kasnije interpolacije. Bitni sadržaj vjerojatno je najvećim dijelom prenesen iz izgubljene *Chorographiae* Papusa iz Aleksandrije (IV. stoljeće) koji je koristio (skraćivao!) Ptolomejevu *Geografiju*. Ono je dragocjeno i zato što sadržava podatke kojih nema u Ptolomeja ni u drugih autora. Djelo je, za vrijeme u kojemu je nastalo, kako s pravom zaključuje Hewsen, vrhunsko ostvarenje, i to na Istoku i na Zapadu. O tom veoma važnom podatku upozorio sam Mihi Demovića kad je pripremao tisak Đurđevićeve knjige, na čemu mi je u izdanju

glavi XXXVI. *De administrando imperio* također se navodi da je na otoku Mljetu “sv. Pavla za prst ujela ljutica, koju onda sv. Pavao u vatri spali”.²⁶ Bulić je, u svezi s tom tematikom, polemizirao s V. Palunkom ne baš primjerenim stilizacijama.²⁷ U *Djelima* se stvarno navodi da je vjetar bacao brod po Adriji (Hadria), a naziv Adria bio je pojam za sjeverni Jadran, i Pavao je teško mogao more oko Malte nazvati Adrijom.²⁸

Salonitanski Dujam podnio je, prema Buliću, mučeništvo u doba progona za Dioklecijana i njegovih suvladara. “Međutim, ne može se smatrati dokazanom i njegova hipoteza da je kršćanska zajednica u Saloni prvoga biskupa dobila tek sredinom III. stoljeća, bez obzira na to što su je poslije prihvatili gotovo svi arheolozi i povjesničari.”²⁹ Sigurno zaključivanje nije moguće jer stvarno postoji nedostatak “materijalnih spomenika iz najranijeg vremena razvoja salonitanske kršćanske zajednice”.³⁰ Ipak se ne može sigurno nijekati mogućnost da je već u apostolsko doba postojao solinski biskup, kako tvrdi pradávnica crkvena predaja. Roko Rogošić razumno napominje: “Možda još nije dovršena polemika, jesu li bila dva Dujma, Domnius mučenik za cara Trajana, i Domnio, za cara Diokleci-

jana, ili je bio samo jedan Domnio za cara Dioklecijana. Nije tako očevidno dokazano, da je oko g. 270. bio prvi solinski biskup Venancije. U to doba bio je Kajo iz Dalmacije biskup Rima (283–296). Prodorno kršćanstvo je sigurno zarana imalo pristaša u glavnom gradu Dalmacije. Ako ih je bilo u trgovačkom Solinu, onda su imali biskupa, iako ne u sjaju biskupa poslije slobode. Oni su bili radnici, trgovci, zanatlije itd. Amijan Marcelin kudi novi sjaj i bogatstvo biskupa Rima, te uzdiže još siromašne provincijalne biskupe (XXVI 3, 14s).³¹ Crkveni povjesničari Josip Buturac i Antun Ivandija zaključuju da, iako nemamo pouzdanih suvremenih dokumenata o kršćanstvu u Saloni i Dalmaciji prije 250. godine, ipak ostaje vjerojatno da je tu i prije toga vremena bilo kršćana. “Salona, grad s velikim brojem stanovnika, smještena na tako prometnom mjestu, bila je svakako zgodna prilika da se u njoj dosta rano proširi kršćanstvo, pa makar i u manjem broju. Svakako je značajno da je Kajo iz Salone bio izabran za papu g. 283; njegov pontifikat traje do 296.”³² Nije utvrđeno da je sv. Venancije, kako je Bulić vjerovao, bio prvi, a niti uopće salonitanski biskup, a arheološka istraživanja u Solinu nisu potvrdila postojanje njegova groba ili tragova kulta.³³

Bulić je svoja znanstvena shvaćanja branio na sve moguće³⁴, pa i neznanstvene, načine.³⁵

iste posebno zahvalio. Usp. Đurđević 2008, str. 19.

26 Constantinus Porphyrogenitus 2003, str. 91.

27 “Constatera, pur troppo, che in questa epoca nelle nostre regioni la scienza era in alcuni circoli molto bassa ed il campanilismo molto alto.” (Melita del naufragio di s. Paolo. [Notizie bibliografiche]. Bulić i drugi, 1913, str. 3.) Uredništvo zbornika radova *Brodolom sv. Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta* tiskalo je radnju Vicka Palunka pod naslovom *Melita – otok brodoloma sv. Pavla jest otok Mljet u Dalmaciji* i donijelo ovu opasku: “*Raspravu objavljujemo unatoč veoma neprimjerene, nepravedne i žučljive kritike koju su, kako je poznato, napisali mons. dr. Frane Bulić i mons. dr. Rudolf Vimer. Svjesni smo da pobornici spomenutih pisaca opravdavaju oštrinu njihova pera' ljubavljaju prema 'pravoj znanosti'. A mi pak držimo da je napisana i uz prizvuk taštine i jala.*” (Brodolom sv. Pavla 2009, str. 35.)

28 Cambi 2010, str. 489–490.

29 Kovačić 2004, str. 13. S. Kovačić napominje da je sv. Tit kao Pavlov najbliži suradnik putovao u Dalmaciju nedovjebeno u vjerovjesničkomu i organizatorskomu poslu, a s obzirom “na odličnu prometnu povezanost, a u isto vrijeme vrlo žive trgovačke i kulturne veze Salone s istočnim Sredozemljem i napokon na prodornost tadašnjih kršćanskih vjerovjesnika, s punim pravom smijemo pretpostaviti da je u tomu gradu barem od konca I. ili najkasnije od prve polovice II. stoljeća postojala organizirana crkvena općina ili biskupija”. (Kovačić 2004, str. 15.) O kristijaniziranju Dalmacije u apostolsko doba usporedi iz starije historiografije: Bianchi 1877, str. 1–14. O boravku apostolskoga učenika Tita u Dalmaciji vidi: M. Ivanišević, *Sveti Tit biskup i ispovijedatelj*. U: Ivanišević 2002, str. 28–30.

30 Jarak 1998, str. 48.

31 Rogošić 1962, str. 163–164.

32 Buturac, Ivandija 1973, str. 19.

33 Usp. Mandić 1963, str. 1–18.; Basler 1986, str. 39. M. Ivanišević ne sumnja u postojanje biskupa i mučenika Venancija, ali “dok nekom drugovrsnom potvrdom ne bude zajamčeno njegovo biskupovanje u Saloni”, ne predlaže ga na mjestu njezina najstarijega biskupa. (Ivanišević 1994, str. 228.)

34 Bulić se obračunavao s osobama koje su njegove tvrdnje pokušale kritički vrjednovati, tako da ih je nazivao neznačicama u arheologiji, kao na primjer don Petra Kaera. P. Kaer (1848.–1919.) objavio je u nekoliko navrata da izvorni grob mučenika, ali prema njemu ne i biskupa, Dujma nije pronađen u konfesiji bazilike na Manastirinama 1874. godine, kako tvrdi Bulić, nego 1873. godine, i to sto metara južno od bazilike. Bulić je zbog toga tužio Kaera crkvenom sudu. Spor je trajao gotovo devet godina, ali nije nikada završen. Usp. Dukić 2010, str. 205–220.; Soldo 1986, str. 181–204.

35 Bulić je tako smatrao posebno važnim i populariziranje viđenja mističarke Terezije (Therese) Neumann iz Konnersreutha, koja je (na pitanje jednog svećenika da li tijelo solinskog biskupa sv. Dujma, koji da je bio učenik sv. Petra, propovijedao u Dalmaciji i umro mučeničkom smrću, a da mu je tijelo sahranjeno u stolnoj crkvi), odgovorila da se Dujmovo tijelo nalazi u Rimu, a ne u Splitu. /“*der betreffende Märtyrer ist nicht, wie die Priester in Spalato glauben, vom hl. Petrus als Glaubensbote geschickt worden, sondern er gehört dem vierten*

Ako su neka Bulićeva mišljenja postala općeprihvaćena, to ne znači da su ona dokazana kao istinita, što se može odnositi i na primjer njegove interpretacije pisanja Danijela Farlatija o Jurju Solinskome. Postojanje svetog Jurja Solinskog, koga je Farlati opisao kao biskupa i mučenika iz druge polovine III. stoljeća, nije dokazano vjerodostojnim vrelima niti arheološkim nalazima, ali je njegovo povijesno postojanje moguće. Posebno i zato što je nezamislivo da od Titove i Pavlove evangelizacije Dalmacije, dakle od prvoga pa gotovo do kraja trećeg stoljeća, nije bilo (i više) saloničkih biskupa.

2.

O kultu svetoga Jurja u Hrvata

Ime Juraj potvrđeno je 1086. godine (*Juraj setnico*), a oblik Jurana (*Jurana iuppano de Sidraga*) potvrđen je već 1059. godine.³⁶ Kult svetoga Jurja mogao je među Hrvate doći, ako ga oni nisu po doseljenju zatekli u Dalmaciji, u doba njihova pokatoličavanja od kraja VIII., odnosno prvih desetljeća IX. stoljeća, i to najvjerojatnije s benediktincima. Sveti Juraj zauzima velik broj mjesta u popisu ranosrednjovjekovnih naslovnika crkava u Dalmaciji, a posebno u IX. stoljeću.³⁷ Osobito su brojne crkve svetoga Jurja na širem splitskom području. “*Crkva sv. Jurja na rtu marjanskog poluotoka sagrađena je u IX. stoljeću uz ostatke antičkoga Dijanina hrama. Drugoj crkvi istoga titulara na Mejama u predjelu Zvončac (San Zorzi detto Sunzac) izgubio se svaki trag. Crkva sv. Jurja u Solinu nalazila se na istoimenoj glavici iznad rijeke Jadro... a crkva posvećena istome titularu nalazila se na samom*

vrhu Kozjaka i na brdu Perun na Mosoru. Samo na području Kaštela na obroncima Kozjaka bilo je nekoliko crkvice posvećenih sv. Jurju. Najstarija je ona iznad Kaštel Sućurca na lokalitetu Putalj... Najstarija je do danas sačuvana crkva sv. Jurja u Radunu iznad Kaštel Staroga, koja je zadržala prvobitni oblik predromaničke građevine raščlanjene plitkim nišama. Jedna srednjovjekovna crkva u Kaštelima, posvećena istom titularu nalazila se i u Žestinu (s. Georgius de Mirano), a spomenuta je u ispravi iz 1189. godine.”³⁸

Sveti Juraj u srednjovjekovnoj Hrvatskoj posebno se častio kao mučenik. Dvadeset četiri puta susrećemo u naslovu samostana kršćanske mučenike i mučenice. “*Među njima je bio na prvom mjestu sveti Juraj, čiji je kult kod nas bio povezan s brojnim narodnim običajima.*”³⁹ Na nad vratniku jedne starohrvatske predromaničke crkve spominje se tepčija–tepčica (dvorjanin) Ljubomir (“*Lubomirus tepci*”) iz posljednje četvrti XI. stoljeća.⁴⁰ Posvetni natpis u prijevodu glasi: “*Ovo je dvor nebeski, ovo su vrata nebeska. Ovdje je umornima pokoj i bolesnima zdravlje. Ovdje se čiste opačine, pogreške i svi zločini. Ovu sam kuću sagrađio ja, tepdžija Ljubimir, na čast ovih nepobjedivih svetaca: poglavice Petra, ispovijedaoca Nikole i mučenika Jurja.*”⁴¹

Sveti Juraj prikazan je u romaničkoj crkvi Srimske Gospe na fresci koja se datira od XI.–XII. do početka XIII. stoljeća. Svetac je s desne Marijine strane, a uz njega je natpis “S. Georgius”, dok je ispod njega prikazan seljak.⁴²

I u crkvi sv. Jurja blizu Vrbnika na Krku moguće je da je prikazan Juraj, i to u neratničkom izgledu, na fresci iz XII.–XIII. stoljeća.⁴³ Sveti Juraj bio je u nas čašćen i kao ratnik. Među naše najstarije freske ubrajaju se one u predromaničkoj crkvi sv. Mihajla u Stonu, naslikane pri kraju XI. ili na početku XII. stoljeća, a na njima je i sveti Juraj. “*Nasuprot mršavom i gorštačkom vladaru ukočio se sv. Juraj u raskošnoj bojnoj opremi*

Jahrhundert an, in dem er gemartert wurde; sein Leib ist in Rom, nicht in Spalato.” (To je objavljeno u: “*Wochenschrift für Kultur, Politik und Volkswirtschaft*”, godište XI, broj 2 od 13. listopada 1928, str. 30. Dio iz njemačkog izvornika u hrvatskom prijevodu tiskao je u Zagrebu (u nepotpisanom tekstu pod naslovom ‘Terezija Neumann’) *Glasnik sv. Josipa*, godište 57, broj 8 za kolovoz 1929, str. 249.) F. Bulić je to viđenje T. Neumann prenio u: Don Frane Bulić, *Povodom pedesetgodšnjice jubileja “Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku”* (*Bulletin d’archeologie et d’histoire dalmate*) 1878–1928. Split, 1931, str. 95–96. Bulić je i pismeno zamjerio fra Krsti Kržaniću, kada je ovaj pisao o Tereziji Neuman 1932. godine, što to nije spomenuo. (Soldo 1986, str. 201.) Važno je napomenuti sljedeće: U Rimu je 1962.–1964. godine ispitan sadržaj ostataka u oratoriju sv. Venancija. “*Zbog malog nalaza kostiju, koje nisu ni označene, sigurno se može tvrditi da je opat Martin skupio relikvije a ne tjelesa mučenika.*” (Soldo 1986, str. 202.)

36 Vidović 2007, str. 431, 435.

37 Marasović 2008, str. 167–168; Marasović 2009, str. 56–58, 161–165, 179–182, 248–249, 498.

38 Marasović–Alujević 2003, str. 23.

39 Ostojić 1964, str. 18.

40 Ferluga, Hellmann, Kämpfer, Ludat, 1982, str. 49–50. Usp. Delonga 1996, str. 93.

41 Ostojić 1963, str. 342.

42 Cvito Fisković, Romaničke freske u Srimi. U: Dujmović, Fisković 1959, str. 24–40.

43 “*Tamo su ostaci fresaka s prikazom trgovačke lađe iz XIII. stoljeća i s likom sv. Jurja koji u rukama nosi folklorno proljetno zelenilo... Odjeven je u aristokratsku odjeću od karirane tkanine, koja se u bokovima zvonoliko širi, jer su joj tamo ušiveni bočni klinovi tkanine.*” (Fučić 1997, str. 87.)

Sl. 1 Sveti Juraj na fresci. Crkva Gospe Srimске, Srma (foto: T. Pavičić)

Sl. 2 Sveti Juraj na fresci. Crkva sv. Mihajla, Ston

sa svijetlim mačem i štitom, mladolik, rastvorenih očiju.⁴⁴

Sačuvana je i Pasija sv. Jurja u fragmentu glagoljskog pasionala iz XIII. stoljeća.⁴⁵ Sveti Juraj veoma se svet-

44 Fisković 1965, str. 9–10.

45 "Legenda o mučenju sv. Georgija, jednog od najpopularnijih svetaca srednjega vijeka, u hrvatskoj je književnosti

kovao u svim hrvatskim krajevima i u Bosni.⁴⁶

U Hrvata postoji mnogo spomena o borbi u kojoj sveti Juraj ubija zmaja. Poznato je da je tek Konstantin Veliki u kršćansku simboliku uveo zmaja, davši naslikati veliku sliku na kojoj "on nogama gazi zmaja i baca ga u ponor. On je tu *debellator hostium*, a kao takav je prikazan i Konstantin II. na jednom novcu, kako konjem gazi zmaja. Pod tim 'neprijateljem' podrazumijevao se neprijatelj kršćanstva i predstavnik paklenih sila. I u toj alegoriji ulaze zmaj i drugi gmazovi u kršćansku umjetnost".⁴⁷ Sveti Mihovil, kao vođa nebeske vojske za razliku od sv. Jurja, prikazuje se kako ubija zmaja, ali on je uvijek s krilima i češće ima mač nego koplje.⁴⁸ Kult svetog Mihovila, koji je najviše cvjetao u IX. i X. stoljeću, dopunit će posebno u XII. i XIII. stoljeću kult sv. Jurja.⁴⁹ "Legenda o zmaju i djevojci polako se izgrađivala. Zmaja, npr., u vezi sa sv. Jurjem, ali bez priče o djevojci, u svom panegiriku u čast sv. Jurja spominje već sv. Andrija Kretski, biskup Gortyne, koji je umro 740. godine."⁵⁰

Sveti Juraj je na najstarijim bizantskim prikazima IX. stoljeća prikazivan kao ratnik i kao mučenik.⁵¹ Tek od

poznata po veoma oštećenom glagoljskom fragmentu pasionala ili možda zbornika iz 13. st., koji je zajedno s još dva fragmenta nađen prilijepljen na koricama Četvrtog vrbničkog brevijara iz 14. st. Sva tri fragmenta (A, B, C) pisala je ista ruka ranom ustavnom glagoljicom, arhaičnim jezikom i stilom. Jezična i stilska arhaičnost povezuju tekst fragmenta s najstarijim razdobljem slavenske književnosti... Sada raspolažemo s još jednim glagoljskim tekstom legende o mučenju sv. Georgija iste redakcije kao i glagoljski iz Pasionala. Pronašla sam ga u glagoljskom rukopisu iz čuvene zbirke Phillippica... Paleografske i jezične osobine pokazuju karakteristike prve pol. 15. st., od kada datiraju najstarije naknadne bilješke (1447)... Naš glagoljski odlomak svjedoči ujedno da se staroslavenski tekst legende o mučenju sv. Georgija još u 15. st. prepisivao na glagoljaškom području i da je živio u hrvatskoj književnosti." (Nazor 1989, str. 119–120.)

46 "Ma da je sv. Juraj kao mučenik vrlo znamenit svetac, to ipak njemu posvećeni dan nije zapovjedna svetkovina, pa se na taj njegov dan smiju raditi kako lakši, tako i teži poslovi. Jedino se Jurjevdan svetkuje u onoj župi, u kojoj je crkva tome svecu na čast posvećena, dok je u tom pogledu Ilindan zapovjedna svetkovina, ma da su obadva sveca od davnina zaštitnici Bosne i Hercegovine... Baš radi toga, što je zaštitnik zemlje malo će ko od kršćanskog katoličkog puka obadviju zemalja prihvatiti gdje za kakav posao." (Buconjić 1908, str. 52–53.)

47 Truhelka 1931, str. 134.

48 Usp. Sankt Michael in der Kunst. 1947, str. 1–16+26 slika. (Autor nije označen.)

49 Riehl 1883, str. 39.

50 "Usp. Migne, PG 97, 1190: 'extractos draconis faucibus'." (Jurišić 1977, str. 14.)

51 Sachs, Badstübner, Neumann, str. 147–148.

Sl. 3 Sveti Juraj ubija zmaja. Reljef na crkvi u Akhtamaru, 916. – 921. god. (preuzeto iz: Ipsiroglu 1963, str. 125)

X. stoljeća nalazimo u umjetnosti prizore kako sveti Juraj ubija zmaja.⁵² Najstariji reljef sv. Jurja koji ubija zmaja sačuvan je na crkvi u Akhtamaru (Armenija), nastao je od 916. do 921 godine,⁵³ što upućuje na mogućnost da je taj motiv na Istoku mogao biti poznat i stoljećima ranije.

Na europskom Zapadu motiv sv. Jurja koji ubija zma-

ja potvrđen je tek od XII. stoljeća⁵⁴, a neki autori smatraju da je u kršćansku ikonografiju taj motiv stvarno ušao tek u doba križarskih ratova (1099.–1291.).⁵⁵ Nije posve točno mišljenje da je na Zapadu u XII., ali i u prvoj polovini XIII. stoljeća svetac prikazan samo kao nebeski pomoćnik i mučenik.⁵⁶ Najranije izlaganje motiva borbe sv. Jurja sa zmajem srećemo na Zapadu oko godine 1100. na kapitelu jedne crkve u Normandiji, ali tu sv. Juraj nije prikazan na konju. Rani prikaz prizora svetoga Jurja kao viteza, koji kao konjanik kopljem ubija zmaja, poznat je na portalu katedrale u Ferrari iz 1135. godine.⁵⁷ U nekim veoma starim srednjovjekovnim himnima opisuje se sv. Juraj kako ubija zmaja.⁵⁸ Taj motiv postao je osobito omiljen u umjetničkom izrazu gotike⁵⁹, ali legendo o tomu kako sv. Juraj ubija zmaja najveću popularnost doživljava na Zapadu u XIII. Stoljeću, poslije objavljivanja djela *Legenda aurea*.⁶⁰ Vitez Juraj u književnim i umjetničkim ostvarenjima srednjovjekovnoga kršćanstva pobjeđuje sotonskog zmaja samo uz Božju pomoć, a ne svojom ljudskom snagom.

U doba rane gotike u Hrvata životinje su u ukrasima rijetke, a u prikazima sv. Jurja “u više rukopisa nalazimo konja na kojemu jaše sv. Juraj i zmaja kojega on ubija”.⁶¹ Najstariji poznati prikaz svetoga Jurja koji

54 Sachs, Badstübner, Neumann, str. 147. Usporedi: Enciclopedia cattolica 1950, str. 443–444.; Bowker 1999, str. 345-

55 “Non possiamo dire esattamente quando San Giorgio fu visto (disegnato o scolpito) sul cavallo e più tardi a lottare col dragone... Con tutto ciò consideriamo più probabile che il cavallo bianco fu aggiunto nella iconografia di San Giorgio al tempo dei Crociati (1099–1291), quando questi scelsero come loro protettori santi guerrieri e soldati, per aiutarli nelle loro lotte. Il sigillo del Vescovo 'Rogerius' di Ramleh e Lida (1110–1147) raffigura un santo sul cavallo. Lo stesso si vede nell' affresco della chiesa di Abuohosh costruita nel 1145, in una pittura bizantina, San Giorgio si vede su un cavallo.” (Aquilina 2004, str. 35–36.)

56 Schwarz 1972, str. 85.

57 Krefting 1937, str. 59, 72, 74.

58 Usp. Borrelli 1902, str. 613–621.

59 Schmidt, Schmidt 1982, str. 44.

60 To djelo je napisao između 1263. i 1273. autor dominikac Jacobus de Voragine (rođen 1230. godine u Vorago /Varazze/), On je 1292. godine postao nadbiskup u Genovi, gdje je i umro 1298. godine. (Jacobus de Voragine 2007, str. 269.) Motiv borbe sv. Jurja sa zmajem na današnjem njemačkom tlu sačuvan je tek iz 1230. godine. (Volbach 1917, str. 7–13, 38.)

61 Badurina, 1998, str. 138. Detaljnije o shvaćanju zmaja u Hrvata vidi u: I. Mužić, Problematika reljefa na zapadnoj strani zmajeve pećine na Braču. U: Cambi, Kusch, Kusch, Mužić 2004, str. 27–36. O posebnom shvaćanju problematike zmaja u suvremenoj kršćanskoj literatu-

52 Steffen 1984, str. 219. Usp. Spitzing 1989, str. 131.

53 Ipsiroglu 1963, str. 125. Usp. Lexikon des Mittelalters 2002, Bd. 4, str. 1274.

ubija zmaja je iz godine 1268., sačuvan na pečatu grada Senja.⁶² Prvi spomen svetog Jurja nalazimo vezano uz grad Senj 1183./84. godine, kada su Senj dobili templari.⁶³ Zato je posve moguće da je već u drugoj polovini XII. stoljeća na senjskom području bio poznat motiv svetog Jurja koji ubija zmaja. Sveti Juraj javlja se “kao pobjedilac u dvoboju s aždajom u čitavome krugu narodnih pjesama i priča jugoslovenskih”.⁶⁴ Moguće je i da se već u XII. stoljeću, ako ne i mnogo ranije, na hrvatskom teritoriju pjevala *Pisan svetago Jurja*, koja je sačuvana u jednom glagoljskom liturgijskom kodeksu

iz druge polovine XIV. stoljeća u ovakvom zapisu:

Pê(sa)n' s(ve)t(a)go Jurê. Poi ljudem' razum'no⁶⁵

1. V' ime I(su)sa Nazaranina,
Ki nêma nig'dêr takmenika
I vsêh' s(ve)tih' i s(ve)t(a)go Jurê kon'nika,
Hoćete li ljudi slišati ot sego veka,
5. Da v(a)m' poju pês'n ot s(ve)t(a)go Đeor'đie
kon'nika!
Kda se s(ve)ti Jurai s' drakunom' r'vaše.
Kralëvu hćer ot s'mr'ti iz'b(a)vlaše.
S(ve)ti Jurai v Kapadocii rođen' bêše,
Pleminito g(ospo)d'stvo on' imêše
10. Ot dvêju na deste lêtu mud'r slovêše,
Pasanoga viteza ga postaviše
S(ve)ti Đeor'điê počë pole udr'žati,
K(a)ko ini vitezi brum'no se r'vati.
S(ve)ti Đeorđiê počë tako reći:
15. “K sego svêta r'vanê ne ću teći!”
Bol'sha mu pamet' počë prihoditi,
V tue strane on' se otpravlaše,
K Solinu gradu on se približaše.
A onomu gradu drakun' vele zla činaše,
20. Ere onomu gradu bliz' ezero postavljeno b(ê)še.
Iz' ezera drakun' ishaêše,
A ognenim' plamikom' dihaše,
A ogan' mu smradom' vonaše,
Ot onoga smrada vele ljudi goniše.
25. Bes' čisla ih z'gubi drakun' hudi.
Kral' s vlasteli počë tako večati:
“Učinêmo drakunu po d'voe dobit'ka dati,
“Da budet' dobitak' pri ezerê stati,
“Požr'v ga, drakun' budet se vraćati!”
30. Vladan'e vas' dobitak' strati,
Ošće kral' s vlasteli počë večati:
“Učinêmo žrêbi metati,
“Komu žrêbi skočiše, bez' dvoine ga drakunu dati,
“Bez' dvoine ga drakun' iz'êdêše!”
35. Bez' dvoine kralju žrêbi iskočiše.
Kral' ed'nu ćer vele lêpu imêše,
Ošće veće dêt'ce ne imêše.
Kral' im' se umileno počë moliti:

ri usporedi: Rugarin 2010, str. 481–524. (I. Rugarin je pseudonim, a ovo izdanje utemeljeno je na knjizi *Nauk Postanka /The doctrines of Genesis 1–11/*, koju je napisao katolički svećenik /doktor fizike i teologije/ Victor Warkulwiz.)

- 62 “Najstariji pečat grada Senja (sl. 47.), našao se na ispravi od 11. septembra 1268. Taj pečat visi na zelenoj svilenoj vrpci, okrugao je i mjeri u promjeru 55mm. U njem se razabire sv. Juraj na konju, jašući na lijevo, dok kopljem, na dršku kojega leprši mala zastavica, bode u vrat zmaja, što se je ispružio ispod konja. Taj zmaj ima dvije noge i dugi vrat, otvorene je čeljusti okrenuo prema glavi konja, a svojim dugim repom omotao mu je stražnje noge. Desna stražnja konjeva noga, kraj njegova repa i noge zmajeve prelaze nutarnji kolobar i prodiru u prostor legende. Među dva člankovita kolobara teče naokolo napis: –s. comvnis: civitatis: d. sceinna = (Sigillum co(m)munis civitatis de Sceinna). Taj isti pečat opisuje jedna isprava od 29. januara 1302., izdana u Senju,...” (Laszowski 1901, str. 82–83.)
- 63 “To doznajemo iz pisma pape Lucija III, koji im potvrđuje darovnicu kralja Bele III... U papinu pismu stoji da templarima osim Senja pripada i crkva sv. Jurja. Međutim, kada 1209. kralj Andrija II potvrđuje darovnicu svoga prethodnika, on kaže da je Bela darovao templarima Senj, a splitski nadbiskup crkvu sv. Jurja. Vjerojatno je Andrija imao pred sobom tekst Beline darovnice pa je mogao točnije navesti tko je što darovao. Uz to valja spomenuti da je u prvoj darovnici Senj naselje (villa), a u drugoj je već grad (civitas). Darovana crkva sv. Jurja postoji, dakle, i prije dolaska templara. Oni je dobivaju odmah nakon dolaska, a ne grade je tek kad su došli. Dakako, po srednjovjekovnom pravu nije moguće da se ovdje radi tek o jednoj zgradi koju templari dobivaju. Oni dobivaju i nadarbinu vezanu uz tu crkvu. Ta crkva pripada gradu. Postojalo je, naime, na darovanom području i drugih crkava, ali one imaju svoj posebni status, a onaj koji postaje gospodar Senja ne dobiva već time i pravo na nadarbinu vezanu uz te crkve. U slučaju crkve sv. Jurja jedno je i drugo povezano, što opet znači da je grad imao patronat nad tom crkvom. Iz toga dade se naslutiti da je i svetac kojemu je ta crkva posvećena već tada držan patronom (zaštitnikom) grada Senja.” (Bogović 1992, str. 25–26.)
- 64 Novaković 1880, str. 134. Fra Frane Radman objavio je 1762. u knjizi *Život sv. Jurja deseteračku pjesmu pod naslovom Pisma kako s. Jura pogubi aždaju*, koja je 1801. umetnuta u Kačićev Razgovor ugodni “pa ju je narod primio kao svoju”. (Jurišić 1977, str. 16.)

65 “Tekst ove... pjesme uzet je iz pariškoga kodeksa br. 11. po prijepisu Josipa Vajsa.” (Strohal 1916, str. 37–39.) Dragica Malić objavila je tu pjesmu u latiničkoj transliteraciji i suvremenoj transkripciji. (Malić 1972, str. 33–39.) Ta pjesma s opširnim tumačenjem objavljena je i u knjizi: *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo Pjesme, plačevi i prikazanja na starohrvatskom jeziku*. Tekstove kritički priredili i osvrte na tekstove sastavili: Kapetanović, Malić, Štrkalj Despot 2010, str. 245–252.

“V'z'mête zl(a)to i srebro neiz'rečito,
 40. “Učinête moi h'čeri smr't' prostiti!”
 Vlastele mu rekoše tako:
 “G(ospodi)ne, to ne ćemo učiniti!”
 Ošče im' se kral' umileno poče m(o)liti:
 “Učinête mi s' moju h'čer'ju do osam' d(a)n' stati,
 45. “Da se budevč na ed'no plakati!”
 Vlast(el)e mu učiniše otpustiti,
 Da nju poče napravlati,
 Kako da bi ju za muž' dati.
 Osam' d(a)n' se poče ispl'nevati,
 50. G(ospo)dič'na poide sama k' ezeru stati.
 Vsi ljudi potekoše po mirêh' gledati,
 Kuda hoće g(ospo)dič'na ot drakuna smr't' prieti.
 Veliko čudo stvori b(o)g' poslati,
 S(ve)t(a)g Jurê stvori prihaêti.
 55. “Čto si prišla, g(ospo)dič'na, sama z'dê stati?”
 On' e poče tiho uprašati,
 A ona mu poče poč'teno otgovarati:
 “G(ospodi)ne, drakuna mi e s'dê⁶⁶ čekati,
 “Ot nega mi e straš'nu semr't' prieti.
 60. “Oimê, moi g(ospo)d(i)ne, učini se ot suda
 otdêliti,
 “Obêju naju hoće drakun požrêti!”
 S(ve)ti Jurai poče tako reći:
 “Ne mozi se, g(ospo)dič'na, boêti!”
 V tom časê drakun' iz' ezera se is'klonaše,
 65. S(ve)ti Jurai ga zagledaše.
 Znameniem' s(ve)t(a)go križa on' se z'namenaje,
 Šćita i sulice rukama potresiêše,⁶⁷
 Tr' drakuna v g'rlo pobodiêše.⁶⁸

Pisan svetoga Jurja prva je pjesma zapisana čakavštinom u hrvatskoj pjesmarici iz glagoljičnoga *Pariškoga kodeksa* (1380.) i u toj pjesmi ima više starijih i crkvenoslavenskih obilježja nego u ostalim pjesmama pariške pjesničke zbirke.⁶⁹ “Prema Farlatiju Solin je

66 “Vajs prepisao vs' dê, što mi se čini pogriješno.” (Primj. R. Strohal. Strohal 1916, str. 38.)

67 “U Vajsa potresnêše, što će biti valjda štamparska pogriješka.” (Primj. R. Strohal. Strohal 1916, str. 38.)

68 “U rukopisu pogriješno: probivahu.” (Primj. R. Strohal. Strohal 1916, str. 38.)

69 “Pjesma Mihaiile preblaženi zapisana je bez naslova u *Pariškoj pjesmarici* (1380.) i u *Berčićevu zborniku br. 5* (kraj XV. st.)... Poznato je da je sv. Mihovil zaštitnik grada Šibenika (njegova skulptura istaknuta je na šibenskoj katedrali), ali kako se nastanak pariške zbirke ne veže uz taj grad, vjerojatno se stih ‘ti si slava vsega grada’ ne odnosi na Šibenik, nego na Split i njegovu okolicu. U Splitu je do 1906. postojala vrlo ugledna Crkva sv. Mihovila, za koju se drži da je osim Katedrale najstarija splitska crkva i koju

kolijevka jedne od nekoliko u crkvenoj literaturi poznatih verzija legende o sv. Jurju. To nije nimalo čudno kad se zna da je legendarni vitez iz Kapadocije završio mučeničkom smrću pod carem Dioklecijanom, možda i negdje u tom kraju. Ako i djelomično povjerujemo u Farlatijevo tvrđenje da je ‘historia’ o kojoj on govori nastala u Solinu i da je slavenska, tj. pjevana slavenskim jezikom od najstarijih vremena, onda u postojanju legende u tom kraju moramo pretpostaviti bar dva sloja (etničko–kulturnohistorijska): neslavenski (tj. predslavenski) i slavenski. Jer ako je legenda nastala u Solinu u vezi s biskupom koji bi imao biskupovati negdje potkraj III. vijeka (ili s carem Dioklecijanom), onda je to bilo još u daleko predslavensko doba. Razaranje Solina, zatiranje uspomene na Jurja Solinskog i dolazak Slavena na Jadran vremenski se otprilike podudaraju. U tom bi slučaju slavenski etnički elemenat imao usvojiti na tom terenu poznatu i popularnu legendu interpolirajući u nju s vremenom elemente iz legende o palestinskom Jurju, a dosta kasnije prihvatiti i novu verziju legende o borbi sv. Jurja sa zmajem. U tom izmijenjenom obliku bila je ona, po riječima Farlatija, zabilježena slavenskim pismom. Da li je ta legenda zaista imala onaj predslavenski solinski sloj, koji se kasnije mijenjao, ili je legenda o sv. Jurju, vitez iz Kapadocije, kasnije, u vrijeme širenja kršćanstva, nekim drugim putem došla do Hrvata u solinsko–splitskom kraju i tamo se uvriježila, teško je danas reći. Činjenica je da je već u prvoj polovini IX. st. hrvatski knez Mislav u solinskom kraju, u Putalju, na području današnjeg Kaštel–Sućurca, izgradio crkvu sv. Jurja i darovao je splitskom nadbiskupu, koju su kasniji hrvatski vladari više puta potvrđivali splitskoj nadbiskupiji... Postoji nagađanje da je uz crkvu bio i samostan sv. Jurja (što nije dokazano). Crkva nosi ime jednog od najpoznatijih benediktinskih zaštitnika, sv. Jurja... Možda su upravo benediktinci donijeli sa sobom legendu o sv. Jurju u ovaj kraj. Još bi i u tom slučaju ona bila vrlo stara. Crkva u Putalju vjerojatno je ona na koju misli Farlati kad spominje izvođenje legende u crkvi sv. Jurja na njegov praznik. Nova verzija o borbi sa zmajem (drakunom) mogla se kasnije lako vezati uz staru tradiciju i dobivši pjesnički oblik

je, prema predaji, dao sagraditi prvi splitski nadbiskup Ivan Ravenjanin u VII. stoljeću... Osim splitske Crkve sv. Mihovila postojala je i vrlo ugledna crkva posvećena istom svecu u Solinu, koja je potjecala još iz vremena hrvatskoga kralja Držislava, a uništena je nakon pada Solina i Klisa u turske ruke. Ta splitsko–solinska tradicija štovanja sv. Mihovila još je jedan od argumenata za povezivanje Pariške pjesmarice sa Splitom ili njegovom okolicom.” (Kapetanović, Malić, Štrkalj Despot 2010, str. 253.)

izvoditi se na tradicionalnim Jurjevim svečanostima, a do Farlatijeva doba dobiti prizvuk 'prastarosti'. Kao nekadašnje sjedište hrvatskih kraljeva Solin je u mašti puka mogao lako biti prihvaćen kao podloga priče o spašavanju kraljevske kćeri od zmaja. Dosta zatvoreno more Solinskog zaljeva moglo je da zamijeni obavezno legendarno jezero u kojem je živio zmaj, a zanimljivo je spomenuti da i danas uz sam solinski amfiteatar postoji toponim Jezerine, koji označuje neki isušeni teren, pa je, sudeći po tome, stari Solin imao i neko svoje jezero. Na svaki način, hrvatski je puk u solinskom kraju legendu o sv. Jurju usvojio vrlo rano... Da je naša Pisan svetoga Jurja u najužoj vezi s davnašnjom slavenskom solinskom legendom o sv. Jurju i njegovom svetkovinom u tom kraju, o kojoj Farlati govori u svom djelu, ne može biti nikakve sumnje. Da li je to upravo ona 'historia' koja se stoljećima izvodila (uz pjev izvodila, pjevala, recitirala?) puku u crkvi sv. Jurja na Solinskom polju, ne može se sa sigurnošću reći, ali nije nevjerojatno. Je li Farlati možda znao za naš kodeks (mada je on već 1706. bio vlasništvo nekog pariškog oratorija) ili se imao priliku upoznati s nekim još starijim hrvatskim zapisom te legende? Na veliku starinu pjesme upućuje i jezik i njen pjesnički oblik (rimovani nepravilni distisi), za koji je lako pretpostaviti da je u izvođenju imao neki recitatorsko-pjevni karakter (Grgec spominje sličnost s bugaršticama i mogućnost pjevanja po nekoj starinskoj melodiji). Pozivanje slušača na posluš upućuje na to da se ona stvarno običavala izvoditi pred nekim većim skupom... Da je pjesma i u očima zapisivača imala veliko značenje, pokazuje to što ju je zapisao na prvom mjestu. Znači da joj je davao prednost pred ostalima koje je zapisao. Sve to govori o vrlo bliskoj vezi te pjesme i one za koju Farlati kaže da se stoljećima izvodila puku u crkvi sv. Jurja na Solinskom polju (u Kaštel-Sučurcu). Da li se radi o jednoj te istoj pjesmi? Da li ovoga puta zaista imamo pred sobom najstariju poznatu hrvatsku pjesmu? Ne, doduše, iz VII. st. kako misli Farlati, ali zato možda iz XII. ili XIII., kojem vremenu odgovara svojim etičko-viteškim vrednotama, a jezičnim mu se osobinama u mnogo čemu približuje.⁷⁰

Prikaz svetog Jurja kako ubija zvjever sačuvan je i na stećcima koji se datiraju u XV. stoljeće, a nalaze se na srednjovjekovnom teritoriju Bosne i Hrvatske. "Scena u kojoj vitez ubija zmaja i oslobađa ženu iz njegovih čeljusti, direktni prenos epizode iz legende o sv. Đorđu, ukrasila je nekoliko spomenika: na nekropoli u Gvoznu dva puta, na Poljicama na Visočici na sarkofagu Vukosava Lupčića, datiranom u XV vek, i na sarkofagu

u Ježeprasinu, sve tri u široj okolini Kalinovika, u kraju gdje je kult ovog svetitelja bio veoma poštovan."⁷¹ U selu Župa Biokovska (Imotska krajina) pronađen je godine 1975. stećak koji Karlo Jurišić datira u prvu polovicu XV. stoljeća i na kojemu je, prema Jurišićevu opisu, prikazan sveti Juraj koji ubija zvjever. "Umjetnik nije prikazao zmaja u izmišljenom, fantastičnom obliku, kako ga redovito prikazuju, tj. aždaju u prilici gmaza s niskim nogama i krilima. On ga je prikazao u prilici koja je najsličnija vuku... Lik zmaja zauzima skoro više prostora negoli Juraj, konj i djevojka zajedno. Osim toga je zmajev rep istaknuto dug i prkosno zavinut. Prema narodnoj mašti mnogim je životinjama snaga u repu."⁷²

Priča o svetome Jurju koji ubija zmaja stoljećima se održavala na hrvatskom teritoriju, posebno u Dalmaciji.⁷³ Ta je priča tako živa u Hrvata "da se pripovijeda, kako je ubijeni zmaj ležao u ovoj ili onoj pećini ili kraj nekoga jezera."⁷⁴

II.

PREDAJA I DETALJI RELJEFA NA CRKVI U ŽRNOVNICI POTVRĐUJU PRIKAZ SVETOG JURJA

1.

Abramićev opis reljefa u Žrnovnici i nadopune njegova opisa

Ivan Kukuljević Sakcinski, poslije posjeta Žrnovnici u "putopisnom zapisu iz 1857.", prvi je u literaturi, koliko je poznato autoru ove rasprave, o reljefu na pročelju crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Žrnovnici zabilježio sljedeće: "Ja razgledah župnu crkvu, koja je sagrađena na temelju stare. Od ove sačuvan je na pročelju nove crkve starinski iz kamena izklesani kip sv. Jurja. Djelo je priprosto, ali znamenito. Sv. Juraj ima odeću hrvatsku, glavu mu pokriva okrugla hrvatska kapa, on ubija sulicom zmaja, ali ovaj priliči više pitomomu janjetu ili psetu negoli ljutomu zmaju."⁷⁵

Mihovil Abramić prvi je znanstveno pisao o reljefu na pročelju navedene župne crkve u Žrnovnici u *Staro-hrvatskoj prosvjeti* godine 1927. On je naveo kako narod u Žrnovnici naziva taj reljef imenom sv. Jurja, a inače ne zna o njemu ništa reći, osim da su Francuzi (?) gađali u lice sveca. M. Abramić dalje opisuje ploču od vapnenca, kako je duga 123 cm, visoka 80 cm, a

71 Miletić 1982, str. 95.

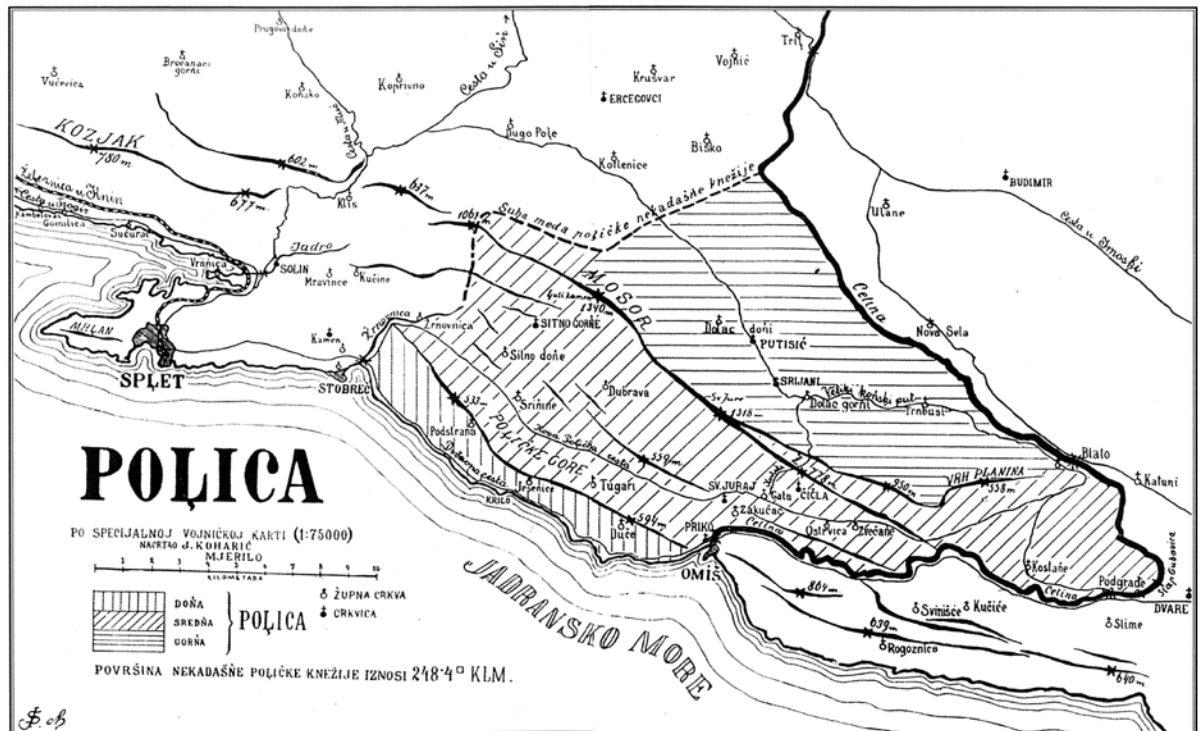
72 Jurišić 1976, str. 230, 233.

73 Usp. Vuković 1930, str. 177–178.

74 Stošić 1937, str. 17, 303.

75 Kukuljević Sakcinski 1997, str. 477.

70 Malić 1972, str. 24–27.

Karta 2. Poljica (preuzeto iz: Ivanišević 1987.)

izgleda debela, ukoliko se je mogla mjeriti, do 27 cm. On se pita da li prikazani čovjek na konju, koji lijevom rukom drži uzde, a desnom utjeruje svoje dugačko koplje u ždrijelo četveronožne zvijeri, zbilja jaše na konju? Njemu se čini da jahač sjedi na konju “po žensku”, da mu je glava i gornji dio tijela do pasa isklesan *en face*, donji dio u strogom profilu, lice s brkovima i sa šiljastom trokutnom bradom nešto je poradi spomenutoga gađanja oštećeno, glava je pokrivena, regbi, kožnatom kapom ili niskim “*poluokruglim šljemom*”. Dalje dodaje da haljina ili tunika jahača nikako nije označena na gornjem tijelu i da samo od pasa dolje do preko koljena ima nekoliko širokih nabora. Prema Abramiću, ni konj nije uspjelije izrađen od jahača, a njegov odveć dugačak trup čini nam se kao da je prelomljen likom jahača, a, dok je glava na vitkom vratu s kratkom grivom prilično pogođena, potpuno su slabo isklesane konjske prednje noge. On za zvijer navodi da se ne zna je li to vuk, lav ili što slično. Ključni mu je element za datiranje reljefa pleterna ornamentika. “Kako je već poznato, ona prevladava u Dalmaciji u razdoblju od IX. do XI., čak i do XII. stoljeća otprilike, daleko za doba hrvatskih narodnih vladara. Reminiscencijâ na pleternu plastiku nalazimo i docnije, na primjer na arhitektonskim ulomcima sa natpisima u gotici. Važno nam se čini, da je u našem slučaju pleter kao dekorativno sredstvo upotrebljen sekundarno. Primijetili smo već, da pleterni okvir ne obuhvaća sve četiri strane, nego samo

tri, dok donja ostaje prazna, i da gornja vrpca ne stoji u organskoj vezi sa pobočnim okvirom... Klesar našega reljefa ugledao se pri takovu uokvirenju u dekoraciju oltarnih ograda (plutei). Pleterni ures stupića obično svršava ili prelazi u oblik križa, kako to vidimo na više komada iz Splita i okolice u splitskom arheološkom Muzeju... Ovakvih oltarnih ograda klesar našega reljefa možda je vidio i u crkvi srednjega vijeka u samoj Zrnovnici (premda do danas još nemamo ostataka pleterne plastike iz ovog mjesta), ali sigurno ih je mogao vidjeti u bližemu Splitu i baš u stolnoj crkvi Sv. Duje. Sada je jedan dio tih ploča–ograda iz katedrale upotrebljen po drugi put u krstionici i svaka se očuvala sa spomenutim gornjim pojasom. Da je bilo i ploča obrubljenih lijevo i desno s motivom pilastra, to nam dokazuje mramorni neki ulomak..., koji se je nedavno našao u baroknoj arhitekturi prigodom pregrađivanja kapelice Sv. Duje... Nesumnjivo bila mu je poznata i ploča s likom narodnog vladara slično uokvirena. I baš ovakove oltarne ograde mogle su biti i bile su našem klesaru pred očima ili u pameti, kada je reljefu konjanika–lovca dao okvir. Dok je ovo uokvirenje samo sa tri strane od oltarnih ograda organsko i razumljivo, kod našeg reljefa, koji nije mogao nipošto služiti kao pluteusova dekoracija, ne odgovara svojoj funkciji i djeluje kao čista imitacija. Pleter nam je dvoprutasti veoma površno izrađen. Sve ovo nam savjetuje, da s obzirom na pleternu dekoraciju uvrstimo naš reljef među najkasnije predstavnike ovakove plastike, možda čak u doba, kad u većim gradovima ove

Sl. 4 Sveti Juraj ubija zmaja. Reljef na crkvi u Žrnovnici (foto: I. Mužić)

vrste dekoracije više nije bilo. Prosti, regbi seoski karakter dekoracije ispoljava se također i u onim prostim kružnicama. Analogne motive naći ćemo u nekim komadima pleterne plastike u kninskom muzeju, koji potječu iz malih seoskih crkvice u unutrašnjosti Dalmacije.” Abramić misli da se na reljefu radi o nekom čovjeku u lovu, ali da nije isključena ni mogućnost da reljef prikazuje baš sv. Jurja, kako to hoće pučka tradicija u Žrnovnici. “Je li dakle ova tradicija stara ili sekundarna? Izgleda da se ovoj interpretaciji protivi činjenica, što je naš konjanik–lovac bradat, dok je na ostalim spomenicima Sv. Juraj uvijek prikazan kao mladić bez brade i brkova. Zvijer također unatoč one čudne glave, nipošto nema izgled zmaja. Tip Sv. Jurja na konju u borbi sa zmajem počeo se je razvijati u umjetnosti tek početkom XII. stoljeća, iza kako je u XI. stoljeću prodrila dotična dobro poznata legenda o borbi i ubijanju zmaja i spasavanju same kraljeve kćeri... premda su već mnogo ranije drugi sveci–vojnici bili prikazani u uspješnoj borbi sa zmajem... Mislim, da se ne može a limine odbiti hipoteza, da je u XII. stoljeću, ili možda još kasnije, neki provincijalni klesar–majstor, koji još nije dobro poznao pravu ikonografiju Sv. Jurja, mogao s ograničenim sredstvima svoje umjetnosti ili bolje svoje vještine prikazati Sv. Jurja i zvijer–zmaja baš onako, kako ga vidimo na žrnovničkom reljefu. Možda je za rješenje ovog pitanja od odlučne važnosti sporedan momenat, naime karakter reljefnog okvira, koji je – kako je već dokazano – uzet od ureda unutarnje crkvene arhitekture. Takav okvir

mного bolje dolikuje prizoru hieratičnog značenja, nego običnog, kakav bi bio lov. Karakter ove skulpture, koliko ljudskog lika, toliko životinja (konja i zvijeri), dobro odgovara periodu njenog postanka t. j. prelaznom vremenu od pleterne plastike na čisto romanski slog. U vrijeme cvata pleterne plastike u Dalmaciji, i ljudske figure su tako rekuć geometrijski izvedene, kako to možemo dobro razabrati na već pomenutoj ploči s vladarom u splitskoj krstionici i na lijepim ogradama u zadarskom Muzeju sv. Donata.”⁷⁶

2.

Milan Ivanišević navedeni Abramićev opis reljefa dopunjuje ovako:

“Abramić pokazuje kako se nije udubio u kiparski postupak pokazivanja pokreta i stvaranja likova u prostoru. Kipar je imao tri zadaće u oblikovanju likova. Jednostavna je bila ona u oblikovanju konja, jer na njegovu tijelu nije bilo zadane pojedinosti koju je morao pokazati na neki poseban način. Tako konj stoji oslonjen na sve noge, svaka je pokazana točno u svome prostoru, rep je također na svome mjestu, a glava je nezatno okrenuta na desnu stranu, pa gledatelj vidi oba uha i čitavo oko, nozdrve i žvale. Druga je zadaća

⁷⁶ Abramić 1927, str. 77–83. (Abramićev tekst donesen je bez jezičnih ispravaka.)

bila oblikovati zvijer koja istodobno pokazuje svoja tri pokreta: hodanje po neravnoj površini, podizanje lijeve stražnje noge, što je znak ranjavanja, i okretanje glave u neprirodnu vezu s tijelom, jer su na glavi, u istoj ravni, morali biti pokazani: oko, njuška i razjapljene čeljusti u kojima je morao biti vrh koplja. Oblikovanje čovjeka bilo je opterećeno još težim zadaćama. On je morao jašiti, kao da je gledan sa strane, a istodobno pokazati čitavo lice i svu opremu koju je odjenuo, kao da je gledan sprijeda, te obje šake sa svim prstima. Kipar je sve to uspio pokazati, pa mu ne smije biti prigovoreno: 'nije niti umio da udovolji najjednostavnijim zahtjevima perspektive'. Valja... promotriti kako su oblikovane čovjekove noge: gledane su sa strane, desna je dulja, lijeva je kraća. Tako je pokazano čovjekovo prirodno jahanje na konju. Kipar u onome dobu tako pokazuje čovjekov hod. Dovoljno je prisjetiti se likova ljudi na reljefu u Krstionici splitske prvostolne crkve i njihova međusobnoga odnosa u prostoru. Onaj koji sjedi, pokazan je kao da je gledan sprijeda. Onaj koji je oblikovan na desnoj strani onoga koji sjedi, pokazan je u gornjem dijelu tijela kao da je gledan sprijeda, a noge su pokazane kao da su gledane sa strane. Zašto? On hoda u smjeru onoga koji sjedi. Onaj treći, ispred stolice, pokazan je u čitavome tijelu kao da je gledan sa strane. Zašto? On leži prednjim dijelom tijela na površini koja nosi stolicu. Noge hodača u Splitu pokazane su na isti način kao noge jahača u Žrnovnici. Dakle, oba su jednako u pokretu, a taj pokret jednako je kiparski oblikovan. Abramić je za usporedbu konjanika koji na konju sjedi postranice predložio reljef u rimskoj crkvi San Saba. Usporedbu valja odbiti, jer je reljef sačuvan bez nogu, pa nije moguće dokazati kako lovac sjedi... Začuđuje kako Abramić nije još više naglasio križ kao potvrdu sveca na reljefu. On križ spominje samo u opisu ukrasa... Tako križ, kao ikonografski sadržaj, nije iskorišten, a on najbolje potvrđuje cjelinu svetačke ikonografije.⁷⁷

Lovre Katić u opisu jednog stećka u Imotskoj krajini navodi kako su figure na arkadicama stećka "stisnute, pa, jer nije bilo mjesta u trećoj arkadi za psa, kovač ga je uklesao, kao da stoji na stražnjim nogama ispod košute. Jednako je radio i klesar u Žrnovnici prikazujući sv. Jurja kako ubija zmaja."⁷⁸

Zvijer na reljefu u Žrnovnici može biti samo vuk. "Najraširenija u svim slovenskim zonama jeste legenda o tome da je vuka stvorio đavo, protivći se Bogu... Vuk

je povezan s nečistom silom."⁷⁹ Sveti Juraj je "gospodar vukova (sv. Đorđe, car vukova)."⁸⁰

Nije točno Abramićevo mišljenje da je, za razliku od reljefa u Žrnovnici, "na ostalim spomenicima sv. Juraj uvijek prikazan kao mladić bez brade i brkova". Sveti Juraj je najčešće prikazivan mladolik i bez brade, ali se pojavljuje i s bradom.⁸¹ Na jednoj minijaturi iz kraja XII. stoljeća u jednom švicarskom kodeksu bradati sveti Juraj je "odjeven u suvremenu zapadnjačku odjeću."⁸² Na "prozoru katedrale u Chartresu iz prve polovine XIII. vij. sv. Juraj ima kratku bradu, drži mač, štiti i koplje, a konja i zmaja nema."⁸³ I u nekim srednjovjekovnim slikama prizora mučenja sv. Jurja, kako su opisana u djelu *Legenda aurea*, on je prikazivan s bradom.⁸⁴

Koplje na reljefu u Žrnovnici ima franački izgled,⁸⁵ ali u vremenskom razdoblju od VIII. do XIII. stoljeća nije postojao neki specifični oblik koplja koji bi bio karakterističan za neko stoljeće, a promjene koje su nastale "na bodilu bile su male i neznatne."⁸⁶ Zdenko Chavrak zaključuje: "Na ploči iz cca XI.–XII. stoljeća, crkve u Žrnovnici (Split), nailazimo na jedinstveni primjer upotrebe lovačkog koplja u konjaničkom lovu. Srednjovjekovno bosansko koplje se oblikom mnogo ne razlikuje od predhistorijskog i rimskog, samo što je čvršće i jače."⁸⁷ Za datiranje reljefa nije odlučujuća ni pleterna ornamentika koja se nalazi na njemu.

79 Gura 2005, str. 90–116. "Vuk se javlja kao predstavnik onostranih sila... Nisu ga slučajno terali krstom... Česi su đavola figurativno nazivali vuk." (Tolstoj, Radenković, 2001, str. 104.). Usp. Bandić, 1991, str. 25–30.)

80 Tolstoj, Radenković 2001, str. 105, 118. "Pogubna narav toga staroga Vuka valjda progovara iz naše narodne poslovice: 'Razminuše se ka Vukac (t. j. Vuk) i dobra sreća, a to znači: kao nesreća i sreća; zatim iz riječi, vučac, lat. gangraena (bolest, što ljudima truje i jede živo meso), koja je postala od Vuk." (Narodne pripovijesti – mitične. S uvodom i komentarima priredio za školsku i privatnu upotrebu Kušar 1907, str. 148.)

81 Riehl 1883, str. 47.

82 Fučić 1960, str. 130.

83 Stošić, *Rukopis* str. 11. Usp. Grosso 1962, str. 24–25.

84 *Legenda aurea* 2007, str. 107.

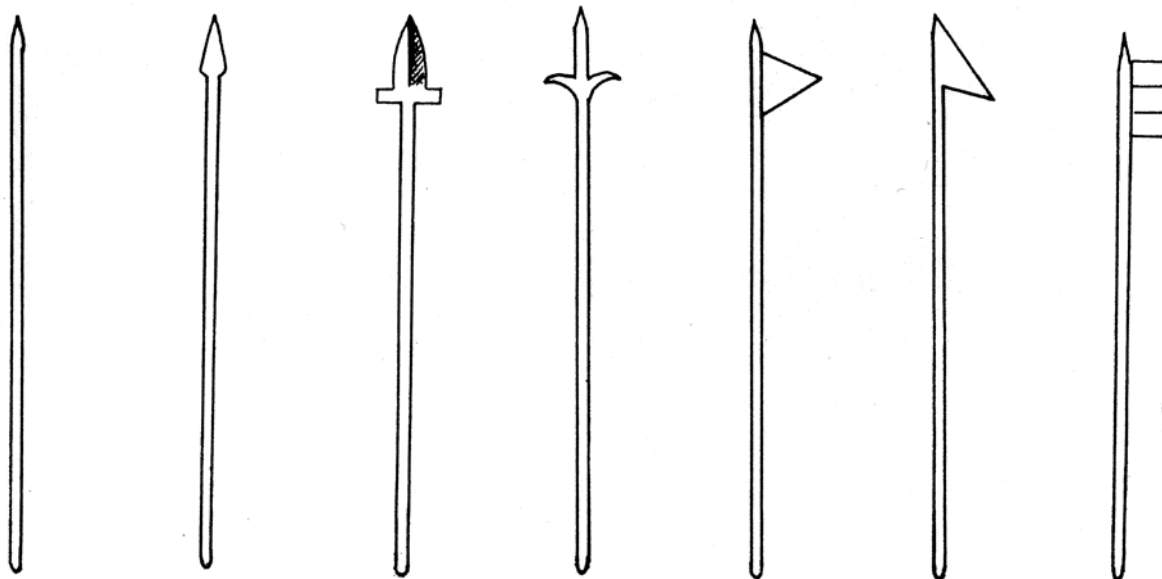
85 Marija Šercer opisuje franačka koplja u VIII. i IX. stoljeću ovako: "Bodilo od željeza u obliku izduljenog lista s blago naglašenim grebenom, vitkim vratom koji prelazi u tuljac s manjim 'krilima'." (Šercer 1972, str. 89.)

86 Škrivanić 1957, str. 76–77. Na stećcima nalazimo tri vrste ovoga oružja: obično koplje, koplje sa krsnicom (lovačko koplje) i koplje sa zastavicom. "Koplje za lov na medvjede i veprove, masivnije, sa krsnicom ili sa krilcima na dnu tuljca, upotrebljavalo se još od IX. stoljeća." (Bešlagić 1982, str. 232.)

87 Chavrak 1954, str. 15.

77 "Htio sam biti siguran u ovome zaključku, pa sam prikupio podatke iz mnogih ikonografskih djela, ali ih ovdje ne nabrajam." (Ivanišević 2010.)

78 Katić 1954, str. 134.

Sl. 5 Osnovne vrste motiva koplja koje se sreću na stećcima (preuzeto iz: Bešliagić 1982, str. 232)

Pojedini pleterni motivi javljaju se u “konzervativnoj Dalmaciji... sve do u XIII. stoljeće”.⁸⁸ Ovaj je reljef mogao nastati u doba kada je pleterna ornamentika bila već preživjela te se čuvala samo u zabačenim selima i brdskim naseljima.⁸⁹ Sam M. Abramić zaključuje da je ovaj reljef mogao nastati “u XII. stoljeću, ili možda još kasnije”.

Višestoljetna predaja žrnovničkog puka potvrđuje da je na reljefu crkve prikazan sveti Juraj koji kopljem ubija zmaja–zvijer.⁹⁰ “Sv. Juraj je bio zaštitnik republike Poljica (Dalmacija), koja je ukinuta od Napoleona maršala Marmonta g. 1817. Na zelenom je brijegu na Gracu (župa Gata) drevna crkva sv. Jurja, u kojoj je bio blagoslovljen novoizabrani knez, koji se kleo na poljički statut. Na blagdan sv. Jurja dolazi i danas narod iz 12 sela negdašnje poljičke republike.”⁹¹ U Poljicima

je blagdan sv. Jurja 23. travnja “postao jedan od najvažnijih datuma u godini”.⁹² U svijesti žrnovničko–poljičkoga puka sačuvana je pradavna predaja koje samo svetog Iliju dovodi u svezu s gromom,⁹³ a svetog Jurja samo kao ubojicu zmaja. “Sveti Ilija (20. VII.), najveći kris, najžešća pučina lita, gromovi i oluje najstrašnije. Kaže se, da je začvrljija Ilija glavnjon s neba. U gornjin Poljicin iznašaju ujutro rano pri sunca na ariju robu, da je tarmica ne izgrize... Grom šalje Bog s neba po svomu svemogućstvu, kad ‘oće da koga da ošine i pokori... Sveti Ilija drži gromove po Božjoj naredbi, on š njiman vlada. Kad zagrmi na nebu, reče se: eno sv. Ilija bačve valja... Zmaj je strašna zmija, koja stoji u jezerin ili ponorin, dočika ljude i proždre ji’. Nije ga sad vidit, otkad ga je sveti Juraj smaka.”⁹⁴

Prihvati li se kao vjerodostojna predaja o svetom Jurju Solinskom i njegovu kontinuitetu, onda bi se reljef na crkvi u Žrnovnici mogao datirati najranije već u doba franačko–hrvatskih odnosa krajem VIII. ili u prva

88 Karaman 1986, str. 372.

89 Prijatelj 1954, str. 8.

90 Župnik crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije don Luka Jozić u pismenoj potvrdi koju je napisao u Žrnovnici, 8. studenoga 2010. godine, na molbu autora ove rasprave, navodi sljedeće: “Kao župnik u Žrnovnici razgovarao sam sa svojim župljanima i oni su mi potvrdili kako iz svjedočanstava, koja su im prenesena u pričanjima njihovih starijih predaka, znaju sljedeće: Reljef na pročelju današnje župne crkve sv. Marije donesen je s ruševne kapele iz zaseoka Barbariči, i ugrađen je u današnju crkvu prije oko 280 godina. Motiv na reljefu prema navodima navedenih /i najstarijih/ Žrnovčana predstavlja sv. Juru /Jurja/ u borbi sa zmajem /zvijeri/. Poznato je da je sveti Jure zaštitnik Poljica, a da je prešao preko rijeke Žrnovnica spadao u nekadašnje područje Poljičke republike, a i danas pripada katastarskoj općini Srinjine.”

91 Stošić 1937, str. 303. “Pod biskupom Kaloderi u Splitu opet

se bili probudili i okupili poljiški svećenici i puk na ti dan na Gracu, veliko se je slavje tute činilo nazad dvaest godina, a sada se zanemarilo.” (Ivanišević 2006, str. 374.)

92 Nazor 2003, str. 100.

93 Puk u Bosni također je zamišljao samo svetog Iliju kao gromovnika. “Božji ugodnik sv. Ilija proganja sotonu sa svojim strielama, i odatle dolazi pucanje groma, a od vremena do vremena i padanje tuče kao plod sotonina biesa, jer je pobiedjen... puk vjeruje, da grmljavinu uzrokuje gromovnik sv. Ilija. Ovo se vjerovanje može protumačiti objavljenom istinom o velikoj moći sv. Ilije proroka, koji je na ognjenim kolima uznesen na nebo.” (Ivandić 1963, str. 66.)

94 Ivanišević 1987, str. 377, 522, 498.

desetljeća IX. stoljeća. U protivnom moguće je žrnovnički reljef datirati najkasnije i u drugu polovinu XII. ili u prvu polovinu XIII. stoljeća.

III.

NESTVARNOST VIĐENJA “BOŽANSKOG BOJA” PERUNA I VELESA NA RELJEFU CRKVE U ŽRNOVNICI

“Izučavanje mitova neprimjetno je preraslo u mitotvorstvo.”

L. S. Klejn

1.

Ante Milošević iznio je (u mjesecu studenome 2008. godine) mogućnost da reljef na crkvi u Žrnovnici prikazuje borbu Peruna i Veleša.⁹⁵ M. Ivanišević to Miloševićovo shvaćanje interpretira ovako:

“Četiri su najvažnija njegova zaključka: pomicanje vremenske odrednice u starije doba, odbacivanje svetačkoga ikonografskoga sadržaja i mogućnost tumačenja ikonografskoga sadržaja kao borbe Dobra i Zla, mogućnost pogansko–kršćanskoga sinkretizma. Vre-

95 Milošević, 2008, str. 8–10. A. Milošević je, u organizaciji Muzeja Hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Vijeća Mjesnog odbora Žrnovnica i Udruge Žrvanj, održao predavanje pod naslovom ‘Božanski boj na žrnovskom reljefu’ u Knjižnici Marka Marulića u Žrnovnici 24. ožujka 2009.; Muzej Hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu i Centar ‘Studia mediterranea’ pri Filozofskom fakultetu u Splitu organizirali su Miloševićovo predavanje na temu: “Dva nova značajna rezultata srednjovjekovne arheologije u Hrvatskoj ‘Žrnovska ploča’ ‘Branimirov sarkofag’” u Muzeju HAS-a u Splitu 5. lipnja 2009.; Udruga Žrvanj u Žrnovnici, Ogranak Matice Hrvatske u Podstrani i Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu priredili su i Znanstveni skup ‘Perunov Žrvanj i Jurjevo koplje’ u Podstrani i Žrnovnici 8.–10. listopada 2010., na kojemu je Milošević održao 9. X. 2010. u Žrnovnici predavanje pod naslovom ‘Žrnovska ploča kao vrijedan europski spomenik.’ U splitskom dnevnom listu to je zabilježeno ovako: “Splitski arheolog dr. Ante Milošević je 2009. godine došao do senzacionalna otkrića kako se tu ne radi o Mihovilu koji ubija zmaja nego da je na reljefu prikazan božanski boj staroga slavenskoga boga Peruna i njegovog suparnika Veleša. To otkriće nadmašuje lokalne i nacionalne okvire i svakako spada u red velikih doprinosa europskoj znanosti i istraživanjima mitologije.” (Igor Brešan, Perunov žrvanj i Jurjevo koplje. Slobodna Dalmacija, broj od 9. X. 2010, str. 33.) Nije jasno zašto se spominje Mihovil (arkandeo) kada je općepoznato da se on u povijesti kršćanske umjetnosti ne prikazuje na konju i da je zato što je shvaćan kao vođa Božje nebeske vojske najčešće predstavljan s krilima.

menska je odrednica ovako obrazložena: ‘ispunjen ornamentikom uobičajenom za 8. i 9. stoljeće i svi drugi ornamentalni motivi koji stoje na reljefu iz Žrnovnice upućuju na pretpostavku da on ne pripada ranoromaničkom vremenu (11. i 12. stoljeću), nego upravo ranome srednjemu vijeku, to jest drugoj polovici 8. stoljeća. Takvih je stilskih osobina trostrani, mjestimično nevjesto izvedeni pleterni okvir i križevi u medaljonima na gornjim uglovima ploče jer se baš u takvome konceptu ti elementi pojavljuju i na drugim skulpturama iz predromaničkoga doba. Jednake osobine ima i masivno koplje s krilcima na vrhu, koje je kao oblik tipično za rano karolinško oružje druge polovice 8. i cijele 9. stoljeće.’ O konjaniku (Milošević) je napisao: ‘gol je do pojasa, na glavi ima kalotastu kapu (ili šljem), a na konju sjedi postrance, s tijelom i licem okrenutim prema gledatelju... Može se međutim, pretpostaviti da takav način prikazivanja odražava i duh umjetnosti ranoga srednjega vijeka, jer je na vrlo sličan način predstavljen i konjanik na jednom mramornom reljefu koji se danas nalazi pod trijemom crkve San Saba u Rimu. Pretpostavlja se da pripada 8. stoljeću... Konjanik na reljefu iz Rima... prikazan je u vrlo sličnom položaju, s tijelom okrenutim gledatelju i s licem u profilu, na glavi ima kalotastu kapu (ili šljem), naglašeni nos i izduženu trokutastu bradu, što su sve i jasne karakteristike jahača iz Žrnovnice.’ U mnoštvu nabrojanih pojedinosti, koje jamče sličnost dvaju reljefa, Milošević je zaboravio da lice na reljefu u Žrnovnici nije u profilu. U određenju je ikonografskoga sadržaja Milošević veoma odlučan: ‘Očito je da on ne predstavlja niti sv. Jurja, niti sv. Mihovila kako se pretpostavlja, jer jahač na konju nije mladolik, a životinja koju ubija nije zmaj, a niti neka druga neprirodna zvijer.’ On potvrđuje ukras križa na reljefu, ali mu je on dokaz samo za stariju vremensku odrednicu, slično kao vrsta koplja. Milošević drukčije tumači jednu pojedinost reljefa: ‘vrh koplja kojemu suprotni kraj doslovno izlazi iz nekakvoga amorfnoga oblika koji se može protumačiti kao oblak, to jest Nebo. Moguće je stoga, tumačenje da je na reljefu isklesan česti ikonografski kršćanski motiv borbe Dobra i Zla, pri čemu je konjanik posrednik koji za račun Dobra pobjeđuje Zlo.’ Od takve pretpostavke, koja je moguća, ali ju Milošević nije obrazložio primjerima za potvrdu postojanja konjanika u toj borbi, proučavatelj naglo skreće u jedno drukčije tumačenje: ‘moguća su možda i drugačija rješenja. Ta međutim, još treba istraživati, pa stoga ovdje tek kao prijedlog iznosimo i mišljenje da je na reljefu iz Žrnovnice, u svojevrsnom pogansko–kršćanskom sinkretizmu, moguć i prikaz staroslavenskoga vrhovnoga boga Peruna kojemu koplje kao grom izlazi

iz oblaka i pogađa životinju (možda medvjeda, to jest Velesa – zlog boga podzemlja i Perunovog suparnika). Takvu pretpostavku dobro potkrjepljuje i činjenica da je kult Peruna (ali i drugih slavenskih božanstava i poganskih vjerovanja) upravo u žrnovničkome kraju i u Poljicima i danas vrlo prisutan, a posebno se odražava u toponomastičkim prežiticima'. Po mojem prosuđivanju te Miloševićeve pretpostavke dogodilo se u naglo-me zaokretu njegova razmišljanja, bez ikakve potvrde u sačuvanim umjetninama, jedno opasno klizanje u pogrešno teoretiziranje. To je iskrivljavanje pojma sinkretizma. Sinkretizam je spajanje, a ono pretpostavlja istodobno postojanje svih sastavnica takvoga spajanja. Kada bi umjetnik, koji je oblikovao reljef sačuvan u Žrnovnici, u svojoj stvaralačkoj zamisli htio ostvariti spajanje nekršćanskoga sadržaja s kršćanskim sadržajem, on bi morao znati kakav je likovni oblik obaju sadržaja. On je morao imati u svojem sjećanju pojedinosti likova i prostora na nekoj viđenoj umjetnini nekršćanskoga sadržaja ili pred sobom takvu umjetninu. Na sličan je način morao znati pojedinosti s umjetnine kršćanskoga sadržaja. Tek je tada mogao svojom stvaralačkom maštom i vještinom stvoriti novi sadržaj u kojem će neki budući proučavatelj opravdano prepoznati sinkretistički postupak u nastajanju novoga sadržaja. Gdje je takva umjetnina nekršćanskoga sadržaja? Milošević nije čitatelju pružio niti jednu uputnicu za razmišljanje o razlozima prijedloga o sinkretističkome sadržaju reljefa. On čitatelju pokazuje primjere toponomastičkoga sinkretizma. On je moguć i veoma dobro poznat u znanosti. Poznat je u znanosti i sinkretizam ikonografskoga sadržaja u helenističkim i ranokršćanskim likovnim umjetnostima, ali za to postoje dokazi, a slične dokaze Milošević nije pokazao niti najsažetijim riječima.⁹⁶

O problematici Peruna vodi se već mnogo desetljeća rasprava, i to navlastito o podrijetlu naziva, naravi i rasprostranjenosti, posebno u Južnih Slavena.⁹⁷

Mišljenja o tome što je uopće označivao prvobitni naziv Perun kod Žrnovnice nisu jedinstvena.⁹⁸ U Regi-

stru sv. Petra Gumajnskoga iz godine 1090. kaže se da je Petar Gumay kupio dvorac u Žrnovnici i vinograd u Perunu (*comparavi curtem in Sirnouniza et vineam in Peruno*).⁹⁹ Moguće je da je naziv Perun kod Žrnovnice vezan uz kult poganskog idola Peruna.¹⁰⁰ Međutim,

kojemu nema ni traga kakvom kultu, crkvi ili naselju. Dapače, ovo brdo nije niti po visini prvo. Treće brdo, jugoistočno od njega, znatno je više, a ipak se zove umanjanim oblikom Perunić. Vidi se, da ovo drugo brdo nije tako nazvano ni po svojoj visini, jer je od sva tri najviše, a niti po nekom božanstvu, nego radije po nekom drugom njegovu svojstvu, koje je u skladu s tim imenom u deminutivu. Ta dva brda, Perun i Perunić, imaju s južne strane lijepe okomite klisure, kakve su obično povezane s kultom raznih božanstava u mnogim starim vjerama. Klisure Peruna i Perunića nisu jednako visoke, nego upravo obratno visini tih dvaju brda. Manje brdo, Perun, ima vrlo visoku klisuru, najviše brdo, Perunić, ima manju klisuru, a treće, najzapanjnije, brdo, nema nikakve klisure, te je nazvano jednostavno Perunsko. Očito je, da ime tim brdima nije dano prema njihovoj visini, nego prema veličini njihovih klisura. Prema tome, ovo ime ne bi ovdje značilo ni brdo niti kakvo božanstvo, nego samu klisuru." (Škobalj 1970, str. 131–132.)

⁹⁹ Rački 1877, str. 153. "Naziv Perun zabilježen je, poslije više stoljetne povijesne šutnje, u darovnici Splitskog Petra Crnoga Gumajeva, koji je oko 1090. god. kupio vinograd u Perunu od braće Vukmira i Prede. Imajući u vidu njihova hrvatska imena i činjenicu da su imali vinograd u Perunu, nije teško zaključiti da su i oni živjeli u samom Perunu. Postojanje naselja potvrđuje i jedna isprava iz 1178. god. u kojoj se kaže da je neki Zovigo (Jović?) darovao Splitsaninu Nicijoru, djedu Dujma Prestancijeva, svoju kuću i sve što joj pripada 'u mjestu zvanom Perun', iz zahvalnosti što ga je oslobodio od ropstva... Čini se da je zaselak Perun (villa Peron) posljednji put spomenut u jednoj ispravi iz 1525. godine... Razlog je tome dolazak Turaka početkom XVI. st. u splitsku okolici, koji su prekinuli život nekih manjih naselja na ovom području, pa i Peruna. Naime, kad su Turci svojim nasiljima ugrozili život u Perunu, njegove su obitelji napustile u prvoj polovici XVI. st. svoje stare domove i nastanile se u mnogo sigurnija splitska predgrađa... Tako je vrlo stari zaselak Perun, koji je ovdje više stoljeća prkosio vremenu i događajima, morao pred turskom silom uzmaknuti i završiti svoj povijesni hod početkom XVI. stoljeća. A na mjesto njegova postojanja, na kojemu više nema ni traga ruševinama, danas još podsjeća samo istoimeni naziv polja." (Vlašić 1988, str. 40–41.)

¹⁰⁰ "U nas ima 'planina Perun', što je visoki vršak u dalmatinskom Mosoru, nad poljičkim selom Dubravom... U selu Dubravi, pod pomenutom planinom Perun, priča se, da su se na onom mjestu ljudi nekad klanjali bogu Perunu. Ovo meni kaza katolički svećenik, Petar Škarica, marljivi poznati povjesničar rođenih svojih Poljica." (Nodilo 1981, str. 385 /133/.) Ako je to pričanje vjerodostojno, onda se moglo raditi samo o vjerovanju nevelikog broja osoba, a da ono nije (pre)živjelo svjedoči neosporno najbolji poznavatelj Poljica, suvremenik Nodilov i Škaričin, svećenik Frano Ivanišević koji o tome piše i ovo: "U svin Poljicima samo je jedna vira kršćanska katoliška, koja se dobro

⁹⁶ Ivanišević 2010. ibid.

⁹⁷ Mužić 1997, str. 455–459. Uzgred napominjem da se u nedostatku pouzdanih vrela o slavenskoj mitologiji tijekom prošlih stoljeća i izmišljalo neke poganske idole. Usp. Franz 1943, str. 81 + XIV table.

⁹⁸ Ante Škobalj o Perunu u Poljicima piše kako je, prema Skoku, tako nazvano brdo, a ne kakav drugi lokalitet, jer se navodi kako su se upravo brda nazivala imenima onih božanstava koja su se na njihovim vrhuncima štovala. "Ali ovdje Skok možda nije dobro razabrao, da se tim imenom ne zove brdo, na kojemu se nalazi crkva, pa prema tome ni mjesto starog pretkršćanskog kulta, nego se imenom Perun nazivlje drugo, sasvim pusto brdo na

sigurno je da nikada, ni u bližoj ni u daljoj okolini današnjeg Peruna kod Žrnovnice, nije zabilježen niti zapamćen spomen naziva Veles¹⁰¹, odnosno da je bilo kada u Žrnovnici postojalo vjerovanje u borbu Peruna s Velesom. Nije zanemariva ni činjenica da Perun u svih Južnih Slavena u sačuvanim, dakle i u ikonografskim zamišljanjima, nije nigdje prikazan kako na konju ubija zvijer, odnosno zmaja.¹⁰²

Samo ukrašavanje reljefa na crkvi u Žrnovnici s dva kršćanska križa dovoljno posvjedočuje kršćansko značenje tog reljefa. Gotovo je nemoguće zamisliti da će i najprimitivniji majstor, koji radi prizor iz poganske mitologije, prikaz protukršćanskog idola ukrašavati kršćanskim križevima.

2.

Pričanje o boju Peruna i Volosa popularizirali su ru-

čuva i ispunja. Od nedilje i blagdana zapovidnog malo ko da ne će doć u crkvu na misu, popodne na blagosov, ružarje, a ne će propustit ispovid i pričest, osobito vazmenu. Nađe se i po koje tvrdokorno srce, da stoji daleko od Boga i crkve, zanemari se iz mladosti, pa više ne čuti ni straja od Boga ni srama od svita. U večer se moli u svakoj kući Bog, moli se ružarij ili pozdrav Gospin uz druge molitve, osobito za mrtve. Sva kućna čeljad okupljena je u večer oko komina, osin stopanjice, koja se vrti po kući; kućni starešina ili koji drugi iz kuće, koji zna bolje molit, uzme krunicu u ruke i počme molit... Osin vire kršćanske, to će reć katoliške, zna narod za 'Rišćane ili Rkaće, Turke, Žudije, Luterane, Vramažune i druge neznašoće.' (Ivanišević 1987, str. 311, 527.)

¹⁰¹ "Tek se, kako je vrijeme protjecalo, na sjevernom lokalitetu izgubio toponim Perun, negdje gore nad Žrnovnicom, a na jugu izgubio se toponim Veles, negdje dolje, na rijeci blizu njezina ušća u more. Bar koliko do sada znamo." (Katičić 2008, str. 177.) Katičićevo uvjerenje da se na tom području "izgubio... toponim Veles" u smislu dokazanosti jednako je vrijedno kao i moje da se u prošlosti na teritoriju Poljica nikad nije znalo za pojam Veles.

¹⁰² Ovu ikonografsku tematiku Peruna posebno je obradio makedonski arheolog Nikos Čausidis koji je utvrdio i ovo: "Od sevo ova može da se izvlečat slednive svojstva na antropo-morfniot lik na slovenskiot gromovnik: – maž; – nekogaš pretstaven gol; –so brada (srebrena ili temna) i mustaki (zlatni). Vo racete gi drži slednive predmeti: – štit; – stap (vo nekoj slučai konkretno dabov), težok; – kopje ili strela; – želad; – kremen vo vid na gromova strela, molnja ili zrak; – nekade ukrasen so rubini ili safiri; – najčesta e kombinacijata: štit vo ednata i koj da bilo od ostanatite predmeti vo drugata raka. Poznati se i slednive ikonografski varijanti: – vozač na ognena kočija i strelec so lak i strela; –ženska varijanta (najčesto vo funkcija na olicetvorenje na molnjata)." (Čausidis 1994, str. 418.) Ivanov i Toporov navode kako su kao "glavno oružje" Perunovo bili "kamenovi,... i strele..., a takođe sekire". (Tolstoj, Radenković 2001, str. 422.)

ski lingvisti Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov i Vladimir Nikolajevič Toporov godine 1974. u knjizi *Issledovani-ja v oblasti slavjanskih drevnostej*.¹⁰³ Ivanov i Toporov u jednoj sintezi o idolu Perunu, svoje pretpostavke zaključuju ovako: "Perun, prvobitno u liku konjanika, ili vozeći se kolima (up. docniju ikonografiju proroka Ilije) svojim oružjem uspeva da porazi zmajolikog neprijatelja (u prvobitnoj varijanti mita, to je mitološko biće, kome odgovara Volos/Veles, a u poznijim tekstovima – bajeslovni Zmiulan i sl.), koji se od njega skriva, redom, u drvo, kamen, čoveka, životinje, vodu. U daljim transformacijama ovog mita može se menjati ime (ali ne i oblik) P. i njegovog protivnika, no osnovna sižejna shema ostaje neizmenjena. Posle pobede P. nad neprijateljem, oslobađaju se vode (u arhaičnim i poznim transformacijama mita, stoka, žena koju je P. protivnik zarobio, up. dodola, Marena, Mokoš) i izliva se kiša. Stoga se najočevidnijom interpretacijom mita o P. (koji kod Slovena ima i druga moguća tumačenja) čini njegovo tumačenje kao etiološkog mita o postanku groma, oluje, plodotvorne kiše."¹⁰⁴

Navedeno zamišljanje Ivanova i Toporova potpuno je protivno vrelima u kojima se spominju Perun i drugi idol. U Nestorovu *Ljetopisu* stoji:

"Ljeto 6415 (907) ...Car pak Leon i Aleksandar mir učiniše sa Olegom, obavezaše se da plaćaju danak i idahu prisezati jedni drugima: cjelovaše sami krst, a Olega i muževe njegove vodiše na zakletvu prema ruskome zakonu, i zaklinjahu se oružjem svojim, i Perunom, bogom svojim, i Volosom, stočnim bogom, i utvrdiše mir."¹⁰⁵

"Ljeto 6479 (971). Car radostan bi i zapovijedi pisaru da zapisuje sve Svjatoslavljeve riječi na hartiju. I poslanik poče da govori sve riječi, i stade pisar da piše. Kaza ovo: ...Ja, Svjatoslav, knez ruski, kao što se zakleh – tako i potvrđujem ugovorom ovim zakletvu svoju... Kako se već zakleh carevima grčkim, a sa mnom i svi boljari i svi Rusi, održaćemo raniji ugovor. Ako pak od onoga što ranije kazasmo šta ne održimo, ja i ovi sa mnom i poda mnom da imamo kletvu od Boga u kojega vjerujemo – u Peruna i Volosa, stočjeg Boga, i da budemo

¹⁰³ Ivanov, Toporov 1974, str. 343.

¹⁰⁴ Tolstoj, Radenković 2001, str. 422. Ivanov i Toporov u jednoj sintezi navode kako se u staroruskim vrelima "Veles, Volos" javlja "kao 'stočni bog' – pokrovitelj domaćih životinja – i bog bogatstva". (Tolstoj, Radenković 2001, str. 68.)

¹⁰⁵ Povest vremenih let. 2007, str. 153. (Preveo: Nenad Kosočić u: Povijest minulih ljeta ili Nestorov ljetopis. IKP Nikola Pašić. I izdanje, Beograd, 2003, str. 19.)

žuti kao zlato, i svojim oružjem da isječeni budemo.”¹⁰⁶ Iz Nestorova *Ljetopisa* može se zaključiti da je postojala samo nesuprotstavljenost navedenih poganskih idola pa i zato znanstvenici (koji su i mitolozi) ne prihvaćaju pretpostavke Ivanova i Toporova. Boris Aleksandrovič Rybakov, veoma cijenjeni poznavatelj slavenskog poganstva zaključuje da knjiga V. V. Ivanova i V. N. Toporova ne ostavlja dojam potpune istraženosti problematike. “*Pojedini sudovi o Perunu Gromovniku, o Jarilu, o baltičkim usporedbama sami po sebi su zanimljivi, premda ne uvijek i novi, ali glavna zamisao knjige izražena u zaglavlju prvog dijela 'rekonstrukcija fragmenata mita o Bogu Oluje i njegovom Protivniku' riješena je po mom mišljenju nedovoljno dobro... Suprotstavljanje Velesa Perunu kao da se temelji na tekstu Ljetopisa, ali i u Ljetopisu vidimo upravo suprotno... Jedini pravi zaključak o različitosti Peruna i Volosa, prema izvodima o dogovoru s Grcima, bio je da su u sastavu ruskih izaslanika 907. i 971. god., bili ratnici koji su se zaklinjali strašnim Perunom, a trgovci bogom bogatstva Volosom, a o suprotstavljanju dvojice bogova nije bilo ni riječi. Ništa manje uspješno nije ni drugo pozivanje na Ljetopis... Ali najosjetljivije mjesto u konstrukciji Ivanova i Toporova odnosi se na poistovjećivanje Volosa sa zmajem, što ničim nije dokazano, a proturiječi materijalima koje su sakupili sami autori... 'Obitavalište protivnika' koje navode autori (more, jezero, rijeka, izvor, špilja) podjednako se ne može pridodati ni bogu stoke Volosu, ni zmaju, koji obično leti i riga vatru. Nakon tih zanimljivih opažanja, koja su zabilježili autori u odnosu na Peruna,... skrajnje čudno izgleda priznavanje Volosa, boga stoke, nepomirljivim Perunovim protivnikom. Cijeli sklop mita o dvoboju Peruna s Volosom zmijom meni se čini izmišljen i sasvim neuvjerljiv.*”¹⁰⁷

106 Povest vremenih let 2007 str. 170–171. (Preveo: N. Koso-
vić u: Povijest minulih ljeta, nav. dj., str. 45.)

107 Rybakov 1981, str. 421–437. (Sve citate u ovoj raspravi s
ruskog jezika na hrvatski prevela je Marica Palčok, prof.)
Ni neki ugledni istraživači poganstva u slavenskih na-
roda, ne prihvaćaju iznesene pretpostavke Toporova i
Ivanova. “U posljednje vreme, poreklo boga Velesa P. Ja-
kobson otkriva u zajedničkom indoevropskom panteonu.
Kao argument za ovu tvrdnju, navodi ime keltskog boga
Veleda, a M. Gimbutas nalazi paralelu između ruskog
boga Velesa i Varune, vedskog čarobnjaka sa hiljadu očiju,
koji je u vedskoj mitologiji bog neba koji se stara o odr-
žavanju kosmičkog reda... Ako je Volos (Veles) pripadao
indoevropskom, odnosno staroruskom panteonu, onda je
pogrešna hipoteza V. N. Toporova i V. V. Ivanova o sukobu
Volosa sa bogom Perunom.” (Dragojlović 2008, str. 135.).
Detaljnije o problematici Peruna vidi i u: Lovmjanjski
1996, str. 63–122.

Poznati ruski arheolog L. S. Klejn u svojem djelu o Perunu kao jednom od slavenskih poganskih božanstava koji, prema njemu, “umiru” i uskravaju, kritički se osvrnuo na koncepciju slavenske mitologije V. V. Ivanova i V. N. Toporova. “*Značajnim dijelom (oni) su se poslužili metodom Levi Strossa, a ona je uvjetovala takvu slobodu povezivanja i smišljanja, tako da je u konačnici rekonstrukcija bila veoma bogata, ali izgubila se dokazivost.*” Ivanov i Toporov su “pretpostavili” da je posebno baltička mitologija starija od slavenske i da njezin iskonski indoeuropski sadržaj, makar i u izmijenjenom obliku, treba biti dijelom i slavenske mitologije. Klejn dalje napominje da je Rybakov “sasvim opravdano konstatirao, da je ova rekonstrukcija napravljena ‘nedostatno solidno’. Dvoboj Peruna i Velesa isključivo je pretpostavka... On prigovara obojici lingvisti (i to s razlogom) da povezuju s imenom Velesa–Volosa ‘materijale koji se uopće ne odnose na predmet obrade’ – Volyn, Vavel i dr. Meni je, također, vrlo neuvjerljiva njihova supstitucija Velesa–Volosa na mjesto protivnika kojega je pobijedio Perun. Međutim, čak i ono u čemu se Rybakov slaže s tim uglednim filozofima, zaslužuje, po mom mišljenju, kritičko proučavanje. Veles i Volos, meni izgleda da nisu verzija jednog te istog imena, nego imena različitih božanstava, pa su stoga i različitog podrijetla. Ona se sasvim slučajno (i približno) podudaraju u suglasju, što je proizvelo pomutnju. Pristaše poistovjećivanja pozivaju se na to da su se imena svojedobno koristila naizmjenice, ali to govori samo o tome da je suglasje stvaralo pomutnju još od davnina. Naime nema u slavenskim jezicima takve podudarnosti o izmjeni glasovnih slogova, to je strani etnonim, koji raznoraznim putovima prelazi iz jezika u jezik.” Veles je, prema Klejnu, iskonsko slavensko i baltičko božanstvo, povezano s kultom mrtvih, dok je Volos “bog stoke”, i kao što se davno pretpostavljalo istočno-slavenska zamjena imena kršćanskog svetoga Vlasija, kojeg su Grci i Latini vrlo rano smatrali zaštitnikom stoke “*Ime Vlasij na bugarskom području pretvorilo se u oblik Vlas, u ruskim srednjovjekovnim izvorima često se koristi u punoglasnom obliku Volos, što je dobro dokumentirano... Geografski projicirana kronologija govori nam o putu Vlasij – Vlas– Volos iz Bizanta i Bugarske do Rusije, a ne obrnuto.*” Klejn nastavlja da su Ivanov i Toporov ignorirali sve poteškoće i uključili Velesa/Volosa u temeljni mit kao glavnog neprijatelja gromovnikova, kojemu su iskonstruirali i suprugu, kojoj nije izravno spomenuto ime, “*ali se pretpostavlja da bi to mogla biti Mokoš.*” Klejn “*kao potporu toj shemi Ivanova i Toporova*” spominje njihove učenike, sljedbenike i oponašatelje, a među njima posebno navodi

Špira Kulišića i Radoslava Katičića. “Pri takvoj metodi, koja je priložena fragmentiranom, iskrivljenom, pobrkanom i izobličenom materijalu, kao što su preživjele priče o poganstvu, autori snažna talenta i zavidne erudicije (a Toporov i Ivanov su neprijeporno takvi) mogu, naravno, povezati sve sa svime i prikazati što mu drago. Veliki folklorist, kolega V. V. Ivanova, govorio mi je: ‘Ja sam ushićen Kominom (nadimak među prijateljima) domišljatošću i erudicijom, mislim da je genijalac, ali mu ni riječi ne vjerujem’. To je pretjerivanje, duhovita izreka, ali ipak karakterizira odnos ozbiljnih stručnjaka–istražitelja prema mitološkoj koncepciji Ivanova i Toporova... I sada je potrebno puno posla da bi se od te nagomilanosti svega i svačega mogao osloboditi onaj dio na koji se može osloniti s povjerenjem. Sasvim je moguće da takvih izvoda bude više nego što se na prvi pogled čini, ali teško da se oni mogu utkati u sustav kakvim su ga revnosno složili Ivanov i Toporov, a koji su nekritički prihvatili mnogi mladi slavisti.” Klejn ističe i posebnost zmiije u slavenskoj poganskoj mitologiji u smislu da se “lik zmaja (zmiije) u slavenskoj tradiciji nije uzimalo iskonski kao bezuvjetno negativno, i motiv ‘zmaja–pretka’, ‘zmaja–pomoćnika’ nije zaostajao po valjanosti značenja od motiva ‘zmajoborstva’”. Autor dalje napominje da je slavenski gromovnik i sam nastupao u ulozi zmaja. “Slavenski je gromovnik, moguće, i bio zmajoborac, ali tko od mitoloških junaka nije imao takvu ulogu?... U slavenskoj demonologiji zmiije, za razliku od vraga, ne boje se gromovnika Ilije... U baltoslavenskoj mitologiji postojao je bog Veles, Veljnjus, vjerojatno povezan s paklom, ali nema nikakvih podataka o njegovom neprijateljstvu s Perunom i pogibiji, a sumnjivo je i njegovo pokroviteljstvo stoke. U svakom slučaju nema niti jednoga podatka da je neko božanstvo aktivni protivnik gromovnika... Nigdje se Velesa ili Volosa, ne naziva izravno zmajem (zmijom)... Velesa ni Volosa nigdje izravno ne nazivaju ni protivnicima, štoviše niti oponentima Perunovim. Kod istočno-slavenskih naroda uopće ne postoje parovi bogova koji se nalaze u krvavom sukobu jedan s drugim i uništavaju međusobno... Sumnjiva je tvrdnja da je Mokoš bila Perunova žena...” Klejn zaključuje da Volos kako ga opisuju “kao takav na Balkanu i ne postoji... Ali, zato postoji Vlas. ‘Sveti Vlas’ pokrovitelj volova za oranje,

koji se neobično poštovao još donedavno u Bugarskoj, Vlasov dan (11/27 veljače) bio je u mnogim regijama Bugarske neradni dan... Vidjeli smo da je u Bizantu zaštitnik stoke bio sv. Vlasij. Prema tome, kad su se muževi iz kneževine zaklinjali Volosom imali su u vidu onoga boga koji se štovao na području Balkana kao Vlasi, sv. Vlasi. U Bizantu je poštovanje toga sveca počelo u IV. st. Stoga je on mogao prijeći Slavenima još u vrijeme općeslavenske ekspanzije na Balkan, njihove infiltracije u bizantsku sredinu od VI.–VII. st. i istiskivanja na sjever. Na taj način, od te dvojice bogova, Peruna i Volosa, Perun je, neprijeporno bio bliži kneževu dvoru i vlasti u Kijevu.”¹⁰⁸

Interdisciplinarna analiza reljefa na crkvi u Žrnovnici potvrđuje drevnu poljičku predaju da taj reljef prikazuje svetoga Jurja koji ubija zvijer (zmaja). Na tom reljefu nije ni mogao biti prikazan takozvani “božanski boj” Peruna s Velesom jer nema ni najmanje potvrde u cijelom slavenskom svijetu, a također ni na Balkanu, da je takvo vjerovanje bilo kada postojalo. Pokušaj rekonstrukcije perunovske problematike, poput one u jezikoslovaca Ivanova i Toporova kao i njihovih sljedbenika, ostaje samo nedokazano zamišljanje njihovih autora, a njihovo proučavanje mitova stvarno prerasta u mitotvorstvo.

¹⁰⁸ Klejn 2004, str. 58–65, 146–147, 394–395.

LITERATURA

Abramić 1927

M. Abramić, *Barelijef Sv. Jurja (?) u Žrnovnici*. Staro-hrvatska prosvjeta, nova ser. I, br. 1–2, Zagreb – Knin 1927, 77–83.

Aquilina 2004

G. Aquilina, *San Giorgio, il santo della Palestina*. U: *San Giorgio e il Mediterraneo*. Atti del II Colloquio internazionale per il XVII centenario, Roma, 28–30 novembre 2003. A cura di Guglielmo de'Giovanni-Centelles. Città del Vaticano 2004, 21–40.

Babić 1993

I. Babić, *Splitske uspomene na salonitanske kršćanske starine*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. Split 1993, sv. 85, 15–29.

Bačić 1876

P. K. Bačić, *Sveti Juraj biskup solinski*. La Dalmazia cattolica – giornale religioso-politico-economico-letterario, Anno VII, Nr. 31, Zara, 30 Luglio 1876, str. 244–247; Anno VII, Nr. 32, Zara, 6 Agosto 1876, 252–255.

Badurina 1998

A. Badurina, *Životinje u iluminiranim rukopisima u Hrvatskoj*. U: *Kulturna animalistika*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 29. rujna 1997. god. u Splitu. Književni krug, Split 1998, 138–146.

Bandić 1991

D. Bandić, *Narodna religija Srba u 100 pojmova*. No-lit, Beograd 1991, 366 str.

Basler 1986

Đ. Basler, *Kršćanska arheologija*. Crkva na kamenu, Mostar, 1986, 141 str.

Benković 1938

A. Benković, *Sveti Juraj mučenik*. Sarajevo 1938, 34 str.

Bešlagić 1982

Š. Bešlagić, *Stećci – kultura i umjetnost*. Veselin Ma-sleša, Sarajevo 1982, 638 str.

Bianchi 1877

C. F. Bianchi, *Zara cristiana*. Vol. I. Zara 1877, VI + 547 str.

Bibliotheca sanctorum 1965

Bibliotheca sanctorum. Vol. VI. Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense, Grottaferrata 1965, 512–531.

Bogović 1992

M. Bogović, *Sveti Juraj i Senj*. Senjski zbornik, 19 (1992), 25–34.

Bomman 1775

G. Bomman, *Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosna*. T. I. Venezia 1775, XVI + 372 str.

Borrelli 1902

S. Borrelli, *Il magalomartire s. Giorgio nella fausta ricorrenza del suo XVI centenario*. Studio critico. Napoli 1902, 639 str.

Bowker 1999

Bowker, John (Hrsg.). *Das Oxford-Lexikon der Weltreligionen*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1999, XXVI + 1154 str.

Braunfels-Esche 1976

S. Braunfels-Esche, *Sankt Georg. Legende Verehrung Symbol*. Verlag Georg D. W. Callwey, München 1976, 229 str.

Brodolom svetog Pavla 2009

Brodolom svetog Pavla u vodama hrvatskog otoka Mljeta. Zbornik radova Znanstvenog skupa "Ignjat Đurđević i dubrovačka tradicija svetopavlovskog brodoloma u vodama hrvatskog otoka Mljeta", Dubrovnik – Mljet, 10.–13. studenog 2008. Dubrovačka biskupija – Matica hrvatska, Dubrovački ogranak, Dubrovnik 2009, 418 str.

Buconjić 1908

N. Buconjić, *Život i običaji Hrvata katoličke vjere u Bosni Hercegovini*. Tiskom i nakladom Daniela A. Kajona, Sarajevo 1908, 125 str.

Bulić, Bervaldi 1912

F. Bulić, J. Bervaldi. *Kronotaksa solinskih biskupa: uz dodatak: Kronotaksa spljetskih nadbiskupa*. Zagreb, 1912–1913, str. 176 + Prilog A, B, C, D, E, F + table XXXII.

Bulić i drugi 1913

F. Bulić Frane i drugi, *Melita del naufragio di s. Paolo*. (Notizie bibliografiche). Supplemento al "Bullettino di archeologia e storia dalmata", a. 1913. n. 1. Spalato 1913, 40 str.

Buturac, Ivandija 1973

J. Buturac, A. Ivandija, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*. Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1973, 381 str.

Cambi, Kusch, Kusch, Mužić 2004

N. Cambi, H. Kusch, I. Kusch, I. Mužić, *Mjesec u Hrvata i Zmajeva pećina*. II. izd. Naklada Bošković, Split 2004, 179 str.

Cambi 2010

N. Cambi, *Paul the Apostle at Sea. Pavao na moru*. U: *Biblija – knjiga Mediterana par excellence*. Književni krug, Split 2010, str. 471–491.

Cermanović–Kuzmanović, Srejšović 1996

A. Cermanović–Kuzmanović, D. Srejšović, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*. 2. dopunjeno izd. Savremena administracija, Beograd 1996, XLII + 610 str.

Chavrak 1954

Z. Chavrak, *Lovne scene kamenih spomenika srednjeg vijeka Jugoslavije*. Lovačka knjiga, Zagreb 1954, 37 str. + 41 slika.

Constantinus Porphyrogennitus 2003

Constantinus Porphyrogennitus (Konstantin Porfirogenet), *O upravljanju carstvom*. Prijevod i komentari Nikola Tomašić (hrvatski), R. J. H. Jenkins (engleski); priređivač grčkog izvornika Gyula Moravcsik. Dom i svijet, Zagreb 2003, XVII + 407 str.

Čausidis 1994

N. Čausidis, *Mitskite slike na Južnite Sloveni*. Misl, Skopje 1994, 547 str.

Delonga 1996

V. Delonga, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*. Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split 1996, 607 str.

Codex diplomaticus 1967

Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. (Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae). Sv. 1: Listine godina 743–1100. Uredio Marko Kostrenčić. JAZU, Zagreb 1967, 285 str.

Dragojlović 2008

D. Dragojlović, *Paganizam i hrišćanstvo u Srba*. Službeni glasnik – Politika, Beograd 2008, 420 str.

Dujmović, Fisković 1959

F. Dujmović, C. Fisković, *Romaničke freske u Srimi*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, XI, Split 1959, 24–40 + table.

Dukić 2010

J. Dukić, *Don Frane Bulić na sudu*. Tusculum, sv. 3, Solin 2010, 205–220.

Đurđević 2008

I. Đurđević, *Sveti Pavao apostol brodolomac*. Biskupija Dubrovačka – Dubrovačke knjižnice, Dubrovnik – Općina Mljet, Mljet 2008, 360 str.

Enciclopedia cattolica 1950

Enciclopedia cattolica. Vol. V. Città del Vaticano 1950, 441–445.

Farlati 1751

D. Farlati, *Illyrici sacri*. T. 1: Ecclesia Salonitana. Apud Sebastianum Coleti, Venetiis 1751. LII, 780 str.

Ferluga, Hellmann, Kämpfer, Ludat, Zernack 1982

J. Ferluga, M. Hellmann, F. Kämpfer, H. Ludat, K. Zernack, *Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa*. Beiheft Nr. 2. Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1982, XVIII + 150 str.

Fisković 1965

C. Fisković, (predgovor). *Dalmatinske freske*. Zora, Zagreb 1965, 9–10.

Franz 1943

L. Franz, *Falsche Slawengötter*. Rudolf M. Rohrer Verlag, Brünn–München–Wien 1943, str. 81 + XIV table.

Fučić 1960

B. Fučić, *Sveti Juraj i Zeleni Juraj*. Zbornik za narodni život i običaje, JAZU, 42, Zagreb 1960, 129–151.

Fučić 1997

B. Fučić, *Terra incognita*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997, 360 str.

Gorys 2003

E. Gorys, *Leksikon svetaca*. Naklada Slap, Jastrebarsko 2003, 470 str.

Grosso 1962

O. Grosso, *San Giorgio nell'arte e nel cuore dei popoli*. Amilcare Pizzi Editore, Milano 1962, 40 str. + table XL.

Gura 2005

A. Gura, *Simbolika životinja u slovenskoj narodnoj tradiciji*. Brimo – Logos – Aleksandrija, Beograd 2005, 645 str.

Hewsen 1992

R. H. Hewsen, (Uvod, prijevod, komentari), *The Geography of Anania of Širak*. Ludwig Reichert, Wiesbaden 1992, XII, 467 str.

Kapetanović, Malić, Štrkalj Despot 2010

Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo *Pjesme, plačevi i prikazanja na starohrvatskom jeziku*. Tekstove kritički priredili i osvrte na tekstove sastavili: A. Kapetanović, D. Malić, K. Štrkalj Despot. Izdao: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb 2010, 882 str.

Ipsiroglu 1963

M. Š. Ipsiroglu, *Die Kirche von Achtamar*. Bauplastik im Leben des Lichtes. Florian Kupferberg Verlag, Berlin – Mainz 1963, 140 str.

Ivandić 1963

Lj. A. Ivandić, *Pučko praznovjerje kod Hrvata katolika u Bosni*. Hrvatski nakladni zavod "Domovina", Madrid – Buenos Aires 1963, 119 str.

Ivanišević 1987

F. Ivanišević, *Poljica. Narodni život i običaji*. Pretisak. Književni krug, Split 1987, XXIII, 731 str.

Ivanišević 1994

M. Ivanišević, *Salonitanski biskupi*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. 86 za 1993. god., Split 1994, 223–252.

Ivanišević 2002

M. Ivanišević, *Povijesni izvori*. U: *Longae Salone*. Sv. I. Arheološki muzej, Split 2002, 23–86.

Ivanišević 2010

M. Ivanišević, *Osvrt na reljef sv. Jurja u Žrnovnici*. Rukopis datiran: "Split. 20. XII. 2010."

Ivanov, Toporov 1974

V. V. Ivanov, V. N. Toporov, *Issledovaniya v oblasti slavyanskikh drevnostey*. Nauka, Moskva 1974, 343 str.

Jacobus de Voragine 2007

Jacobus de Voragine, *Legenda aurea*. Verlag Philipp Reclam, Stuttgart 2007, 280 str.

Jacobus de Voragine 2008

Jacobus de Voragine, *Legenda aurea*. Die Heiligenlegenden des Mittelalters. Anaconda Verlag, Köln 2008, 288 str.

Jarak 1998

M. Jarak, *O porijeklu solinskog biskupa i mučenika Domnija*. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdioba povijesnih znanosti, 37(24), Zadar 1998, 41–50.

Jelenić 1921

J. Jelenić, *Povijest Hristove crkve*. I, Zagreb 1921, XL–VIII, 194 str.

Jurišić 1976

K. Jurišić, *Nepoznati stećak u župi biokovskoj i legenda o svetom Jurju. Kačić – zbornik franjevačke provincije Presv. Otkupitelja*, VIII, Split 1976, 227–233.

Jurišić 1977

K. Jurišić, *Sveti Juraj u povijesti i legendi*. Poljica – list Poljičkog dekanata, god. II, br. 1(2), Gata 1977, 9–17.

Kaer 1908

P. Kaer, *San Doimo vescovo e martire di Salona nell'archeologia e nell'agiografia*. Consorzio Tipografico Ugo Fosco, Sebenico 1908, 280 str.

Katičić 2007

R. Katičić, *Sveti Juraj u Bačićevoj interpretaciji*. U: *Zbornik o Petru Krstitelju Bačiću*. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa "Petar Krstitelj Bačić", Skradin – Visovac, 27.–28. X. 2006. Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2007, 9–16.

Katičić 2008

R. Katičić, *Božanski boj*. Ibis grafika – Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta, Zagreb – Katedra čakavskog sabora, Mošćenička Draga 2008, VIII + 378 str.

Katić 1954

L. Katić, *Stećci u Imotskoj Krajini*. Starohrvatska prosvjeta, III. ser., sv. 3, Zagreb 1954, 131–169 + tabele.

Karaman 1986

Lj. Karaman, *Odabrana djela*. Književni krug, Split 1986, 372 str.

Klejn 2004

L. S. Klejn, *Voskresenie Peruna*. Evrazija, Sankt–Peterburg 2004, 480 str.

Kleine Pauly. 1979

(Der) *Kleine Pauly*. Lexikon der Antike. Hrsg. von Konrat Ziegler, Walther Sontheimer, Hans Gärtner. Deutscher Taschenbuch Verlag, München 1979.

Kovačić 2004

S. Kovačić, *Sveti Dujam salonitanski biskup*. U: Duplančić, Arsen – Milan Ivanišević – Slavko Kovačić. *Sveti Dujam: štovanje kroz vjekove*. (Katalog izložbe u Nadbiskupskom sjemeništu od 3. svibnja do 10. lipnja 2004). Crkva u svijetu, Split 2004, 11–23.

Krefting 1937

A. Krefting, *St. Michael und St. Georg in ihren geistesgeschichtlichen Beziehungen*. Eugen Diederichs Verlag, Jena 1937, 97 str.

Kukuljević Sakcinski 1997

I. Kukuljević Sakcinski, *Izabrana djela*. Priredio Nikola Batušić. Matica hrvatska, Zagreb 1997, 707 str.

Kulišić, Petrović, Pantelić 1998

Š. Kulišić, P. Ž. Petrović, N. Pantelić, *Srpski mitološki rečnik*. Drugo dopunjeno izd. Etnografski institut SANU – Interprint, Beograd 1998, XX + 485 str.

Kušar 1907

M. Kušar, *Narodne pripovijesti mitične*. S uvodom i komentarima priredio za školsku i privatnu upotrebu M. Kušar. Naklada piščeva, Zadar 1907, 158 str.

Lago 1978

V. Lago, *Memorie sulla Dalmazia*. Arnaldo Forni, Sala Bolognese, 1978. Vol. I, 613 str. ; Vol. II, 528 str. ; Vol. III, 410 str. Pretisak izdanja: Venezia, 1869–1971.

Laszowski 1901

E. Laszowski, *Prilog k hrvatskoj sfragistici*. II. Vjesnik arheološkog društva, nova ser., sv. V, 1901, 81–84.

Legenda aurea 2007

Legenda aurea aus der Goldenen Legende des Jacobus de Voragine mit Meisterwerken mittelalterlichen Kunst. Herausgegeben von Christoph Wetzels. Zweisprachige Auswahlgabe mit dem lateinischen Text nach der Edition von Theodor Graesse und der deutschen Übertragung von Richard Benz. Verlag Herder, Freiburg – Basel – Wien 2007, 264 str.

Lexikon des Mittelalters 2002

Lexikon des Mittelalters, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 2002. Bd. 2, VIII, 2222 str. ; Bd. 6, 2219 str.

Łowmiański 1996

H. Łowmiański, (H. Lovmjanjski), *Religija Slovena*. Slovograf, Beograd 1996, 315 str.

Luetić 2003

T. Luetić, *Nebeski vitez – brački zaštitnik sveti Juraj*. Hrvatska revija, obnovljeni tečaj 3 (2003), 2, 90–95.

Malić 1972

D. Malić, *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*. Liber, Zagreb 1972, 232 str. + 16 str. s tablama (faks.).

Mandić 1963

D. Mandić, *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*. Hrvatski povijesni institut, Rim 1963, XLIII + 631 str.

Marasović–Alujević 2003

M. Marasović–Alujević, *Hagioforna imena u srednjovjekovnom Splitu i okolici*. Književni krug Split, Split 2003, 173 str.

Marasović 2008

T. Marasović, *Dalmatia praeromanica*. Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji. I. Književni krug – Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split – Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2008, 498 str.

Marasović 2009

T. Marasović, *Dalmatia praeromanica*. Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji. II. Književni krug – Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split – Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2009, 594 str.

Maupas 1878

P. D. Maupas, *Prospetto cronologico della storia della Dalmazia*. Seconda edizione. Spiridione Artale, Zara 1878, 429 str.

Miletić 1982

N. Miletić, *Stećci*. Jugoslavija, Beograd – Spektar, Zagreb – Prva književna komuna, Mostar 1982, 166 str.

Milošević 2008

A. Milošević, *Reljef gromovnika Peruna? Žrvanj – glasilo udruge Prijatelji kulturne i prirodne baštine Žrnovnice*, 4 (2008), 7, 8–10.

Mužić 1997

I. Mužić, *Utvrđivanje Peruna u južnih Slavena*. U: Mužić, I. *Slaveni, Goti i Hrvati*. Dominović, Zagreb 1997, 455–459.

Nazor 1989

A. Nazor, *Još jedan glagoljski fragment legende o mučenju sv. Georgija*. U: *Kliment Ohridski i ulogata na Ohridskata književna škola vo razvitokot na slovenskata prosveta*. Materijali od naučen sobir održan vo Ohrid od 25 do 27 septemvri 1986 godina. Makedonska akedemija na naukite i umetnostite, Skopje 1989, 119–122.

Nazor 2003

A. Nazor, *Sveti Jure zaštitnik Poljica*. Hrvatska revija, obnovljeni tečaj 3 (2003), 2, 96–101.

Nodilo 1981

N. Nodilo, *Stara vjera Srba i Hrvata*. Pretisak. Logos, Split 1981, 703 str.

Novaković 1880

S. Novaković, *Legenda o sv. Gjurgju u staroj srpsko-slovenskoj i u narodnoj usmenoj literaturi*. Starine JAZU, knj. XII, Zagreb 1880, 129–163.

Ostojić 1963

I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*. Sv. I. Opći povijesno-kulturni osvrt. Split 1963, 474 str.

Ostojić 1964

I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*. Sv. II. Benediktinci u Dalmaciji. Split 1964, 655 str.

Povest vremenih let 2007

Povest vremenih let. Redakcija i komentari D. S. Lihačeva. 3. izd. Nauka, Sankt-Peterburg 2007, 668 str.

Prijatelj 1954

K. Prijatelj, *Skulpture s ljudskim likom iz starohrvatskog doba*. Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 3, Zagreb 1954, 65–91.

Rački 1877

F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*. JAZU, Zagreb 1877, XXXV + 544 str.

Ricciotti 1953

G. Ricciotti, *La "Era dei martiri". Il cristianesimo da Diocleziano a Costantino*. Coletti editore, Roma 1953, 398 str.

Riehl 1883

B. Riehl, *Sanct Michael und Sanct Georg in der bildenden Kunst*. Inaugural-Dissertation. München 1883, 50 str.

Rogošić 1962

R. Rogošić, *Veliki Ilirik (284–395) i njegova konačna dioba (396–437)*. Nema oznake nakladnika, Zagreb 1962, XV + 219 str.

Rusarin 2010

I. Rusarin, *Ivan. Postanak*. Nema oznake nakladnika, Zagreb 2010, 536 str.

Rybakov 1981

B. A. Rybakov, *Jazičestvo drevnih Slavjan*. Nauka, Moskva 1981, 607 str.

Sachs, Badstübner, Neumann (bez godine)

H. Sachs, E. Badstübner, H. Neumann, *Erklärendes Wörterbuch zur christlichen Kunst*. Verlag Werner Dausien, Hanau (bez godine), 384 str.

San Giorgio e il Mediterraneo 2004

San Giorgio e il Mediterraneo. Atti del II Colloquio internazionale per il XVII centenario, Roma, 28–30 novembre 2003. A cura di Guglielmo de'Giovanni-Centelles. Città del Vaticano 2004, 345 str.

Sankt Michael in der Kunst 1947

Sankt Michael in der Kunst. Amerbach Verlag, Basel 1947, 16 str. + 26 slika.

Schmidt, Schmidt 1982

H. Schmidt, M. Schmidt, *Die vergessene Bildersprache christlicher Kunst*. Verlag C. H. Beck, München 1982, 337 str.

Schubert 1985

G. Schubert, *Der Heilige Georg und der Georgstag auf dem Balkan*. Zeitschrift für Balkanologie, 4, Wiesbaden 1985, 80–105.

Schwarz 1972

M. Schwarz, *Der heilige Georg – Miles Christi und der Drachentöter*. Wandlungen seines literarischen Bildes in Deutschland von den Anfängen bis in die Neuzeit. Dissertation an der Philosophischen Fakultät der Universität Köln. Köln 1972, 189 str.

Seelig 1987

L. Seelig, *Der heilige Georg im Kampf mit dem Drachen*. Bayerisches Nationalmuseum, München 1987, 83 str.

Soldo 1986

J. Soldo, *Pitanje sv. Dujma i don Frane Bulić*. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 79, Split 1986, 181–204.

Spitzing 1989

G. Spitzing, *Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole*. Die Bilderwelt Griechenlands und Kleinasien. Diederichs, München 1989, 348 str.

Steffen 1984

U. Steffen, *Drachenkampf*. Kreuz Verlag, Stuttgart 1984, 256 str.

Stošić (Rukopis)

K. Stošić, *Sv. Juraj mučenik vitez*. Rukopis. Muzej Grada Šibenika. 38 str.

Stošić 1937

K. Stošić, *Sveti Juraj u povijesti, legendi i umjetnosti*. Obitelj, IX, 17, Zagreb 1937, 303–304.

Strgačić 1941

A. M. Strgačić, *Kršćanstvo u rimskoj provinciji Dalmaciji do milanskog edikta* 313. Inauguralna disertacija. Tiskara Kačić, Šibenik 1941, 70 str.

Strohal 1916

R. Strohal, *Zbirka starih hrvatskih crkvenih pjesama*. Sabrao iz starih hrvatskih glagolskih rukopisa od 14.–18. vijeka Rudolf Strohal. Naklada piščeva, Zagreb 1916, 64 str.

Šercer 1972

M. Šercer, *Staro oružje na motki*. Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb 1972, 120 str. + XXXV table.

Škobalj 1970

A. Škobalj, *Obredne gomile*. Vlastita naklada, Sveti Križ na Čiovu 1970, VIII + 683 str.

Škrivanić 1957

G. A. Škrivanić, *Oružje u srednjovjekovnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku*. Posebna izdanja, SAN, knj. CCXCIII, Odeljenje društvenih nauka, knj. 24. Naučno delo, Beograd 1957, 226 str.

Tolstoj, Radenković 2001

S. M. Tolstoj, Lj. Radenković (redaktori). *Slovenska mitologija*. Enciklopedijski rečnik. Zepter Book World, Beograd 2001, XXXV + 736 str.

Truhelka 1931

Ć. Truhelka, *Starokršćanska arheologija*. Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima. Zagreb 1931, 222 str.

Vidović 2007

D. Vidović, *Prilog proučavanju odraza svetačkog imena Juraj u hrvatskoj antroponimiji*. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, sv. 33, Zagreb 2007, 431–447.

Vinjalić 2010

G. Vinjalić, *Kratki povijesni i kronološki pregled važnijih zbivanja koja su se dogodila Slavenima u Dalmaciji, Hrvatskoj i Bosni 1514. –1769*. Književni krug, Split 2010, 294 str.

Vlašić 1988

D. Vlašić, *Prošlost Podstrane*. Crkva u svijetu, Split 1988, 315 str.

Volbach 1917

W. F. Volbach, *Der hlg. Georg. Bildliche Darstellung in Süddeutschland mit Berücksichtigung der norddeutschen Typen bis zur Renaissance*. Heitz, Strassburg 1917, VII, 144 str.

Vuković 1930

V. Vuković, *Sveti Jure. (Krinj u Dalmaciji)*. Zbornik za narodni život i običaje, JAZU, knj. XXVII, 1930, 177–178.

The problem of Saint George in Croatia and Saint George on the church's relief in Žrnovnica

Key words: *Georgius, George, Solin, George of Solin, Žrnovnica, dragon, wolf, Perun, Veles, Volos*

The veneration of Saint George could have started among the Croats– if they did not encounter it already during their colonisation in Dalmatia– in the time of their conversion to Catholicism at the end of the 8th century or in the first decades of the 9th century, which most probably happened through Benedictine monks. The story about Saint George killing the dragon is known in the East and West and has been retained in the Croatian territory for centuries, particularly in Dalmatia. The centuries–old tradition of the population of Žrnovnica confirms that the church's relief in Žrnovnica depicts Saint George killing the beast with the lance. In case the ancient tradition about Saint George from Solin and its continuity is considered authentic, than the relief on the church in Žrnovnica could be dated the earliest already to the period of Franco–Croatian relations at the end of the 8th century or to the first decades of the 9th century. Otherwise, this relief could be also dated to the second half of the 12th or to the first half of the 13th century the latest.

Ante Milošević tries to spread the idea that the relief on the church in Žrnovnica shows the “battle” between Perun and Veles, although the decoration of this relief itself– with two Christian crosses– is sufficient evidence of its Christian meaning. It is almost impossible to imagine that even the most primitive master had decorated the illustration of an antichristian motif with Christian crosses. Additionally, the so–called “divine battle” between Perun and Veles could not be depicted on this relief as there is not even the slightest confirmation in the entire Slavic world– and also in the Balkans– that such a belief had ever existed. Attempts of reconstructing the problematic issues in regard to Perun like the reconstruction done by linguists Ivanov and Toporov as well as their followers remain only unproven ideas of individual authors. Their assumptions about Perun and Veles are also entirely contrary to Nestor's *Chronicle* from which it can only be concluded that there was a mutual nonopposition of these pagan idols. The study of myths in the sense that the “Divine Battle” between Perun and Veles existed is really turning into creation of myths.

